

På fremmed grunn

Retorikk og argumentasjon i Arild Linnebergs *Tolv og en halv tale om litteratur og lov og rett*

Marianne Stensland

Masteroppgave i litteraturformidling
Institutt for lingvistiske og nordiske studier
Det humanistiske fakultet
Veiledet av Jonas Bakken
UNIVERSITETET I OSLO
Vår 2012

Marianne Stensland

2012

På fremmed grunn – retorikk og argumentasjon i Arild Linnebergs *Tolv og en halv tale om litteratur og lov og rett*

Institutt for lingvistiske og nordiske studier

<http://www.duo.uio.no>

Trykk: Reprosentralen, Universitetet i Oslo

Sammendrag

Opgaven er en retorisk analyse av Arild Linnebergs essay ”Over-tale. Killing an Arab = ? Om domstalen som litteratur og litteraturen som domstale: Albert Camus’ roman *Den fremmede*”, utgitt i *Tolv og en halv tale om litteratur og lov og rett* på Gyldendal Norsk Forlag i 2007. Med utgangspunkt i den franske forfatteren Albert Camus’ debutroman, *Den fremmede* argumenterer Linneberg for innføringen av en litteraturvitenskapelig språkforståelse i jussen, og i forlengelsen av dette, et tverrfaglig samarbeid mellom litteratur- og rettsvitenskap i norsk akademia.

Det første kapittelet er viet presentasjon av problemstillingen, tekstgrunnlaget og forskningsområdet litteratur og rett. Deretter følger et metodekapittel som gir en innføring i begrepene jeg benytter meg av i analysen, før oppgaven plasseres innenfor en vitenskapsretorisk forskningstradisjon. De retoriske bevismidlene ethos, pathos, logos og spesifikke kriterier knyttet til tverrvitenskapelighet belyses og diskuteres. Deretter analyserer jeg Linnebergs essay ut fra sjanger, stil, retorisk situasjon og begrepene omtalt i metodekapittelet, og jeg viser hvordan han formidler forskningsdisiplinen juss og litteratur overfor sitt retoriske publikum som består av jurister og litteraturvitere. Hvilke forutsetninger som ligger til grunn for hans forståelse av forskningsområdet berøres også. Til sist problematiserer og diskuterer jeg forholdet mellom litteratur, juridiske tekster, språk og virkelighet. Sentralt i diskusjonen står Linnebergs påstand om at ”domstalen er fiksjon” og argumentering for bruk av litteraturvitenskapelige metoder på juridiske tekster.

Avslutningsvis diskuterer jeg hvorvidt teksten er retorisk vellykket eller ikke sin argumentasjon for et tverrvitenskapelig samarbeid på bakgrunn av funnene i analysen. Det viser seg at Linneberg i stor grad henvender seg til sine egne fagfeller, og at teksten ikke er retorisk hensiktsmessig med tanke på å overbevise hele hans retoriske publikum. Mye tyder på at teksten er lite hensiktsmessig sammensatt for å danne en ny fagdisiplin, og at form og innhold vanskelig lar seg forene.

Takk

Mange takk til veileder Jonas Bakken for mange nyttige kommentarer og innspill underveis. En stor takk også til Marianne Egeland og Jon Haarberg for hjelp med oppgaven i startfasen. Takk også til de som har lest oppgaven og vært diskusjonspartnere underveis. Sist, men ikke minst, takk også til den hyggelige familien som driver kafé under Forskningsparken T-banestasjon, hvis børeke har holdt meg gående utover kvelden den siste tiden.

Innhold

Sammendrag	3
Takk	4
Innhold.....	5
1. Innledning	6
1.1 Problemstilling	6
1.2 <i>Den fremmede</i>	8
1.3 "Killing an Arab"	9
1.4 Forskningsområdet juss og litteratur	10
2. Teori og metode.....	13
2.1 Retorikk.....	13
2.2 Retorikkens bevismidler.....	14
2.2.1 Ethos.....	15
2.2.2 Pathos	17
2.2.3 Logos.....	19
2.2.4 Vitenskapsretorikk	21
3. Analyse	24
3.1 Sjanger.....	24
3.2 Den retoriske situasjonen	25
3.3 Stil	30
3.4 Troverdighet (ethos).....	34
3.5 Appell til følelsene (pathos)	36
3.6 Argumentasjon (logos).....	39
3.7 Tverrfaglighet.....	44
3.1 Språk og virkelighet	46
4. Tekstens overbevisende kraft	50
Litteratur	55

Kapittel 1: Innledning

1.1 Problemstilling

Arild Linnebergs bok *Tolv og en halv tale om litteratur og lov og rett*¹ er knyttet til det relativt nye forskningsfeltet litteratur og rett som undersøker sammenhengene mellom juss og litteratur. Forskningen er særlig konsentrert omkring fremstillinger av juss i litteratur, som for eksempel litterære fremstillinger av rettsprosesser, og om det litterære aspektet i jussen, blant annet ved bruk av litteraturvitenskapelige metoder på juridiske tekster for å påvise eventuelle brister i argumentasjonen eller handlingsforløpet som er lagt til grunn. Linneberg har i flere år vært den fremste pådriveren for å etablere denne tverrfaglige disiplinen i Norge, og boka *Tolv og en halv tale* kan sies å være hans foreløpig største bidrag til forskningen.

I det følgende vil jeg gjøre Linnebergs argumentasjon for en sammenheng mellom juss og litteratur til gjenstand for en retorisk analyse. Ettersom tid og plass nødvendiggjør en avgrensning, vil jeg ta utgangspunkt i den nevnte bokas kapittel 4 ”Over-tale. Killing an Arab = ? Om domstalen som litteratur og litteraturen som domstale: Albert Camus’ roman *Den fremmede*”². Kapitlet blir av litteraturviter Helge Jordheim karakterisert som ett av de beste essayene i samlingen (Jordheim 2009: 163), og verket *Tolv og en halv tale* er omtalt av den danske skribenten og forfatteren Alexander Carnera som en del av den nye forskningen rundt rett og litteratur, estetikk og historie (Carnera 2011: 38).

I ”Killing an Arab” foretar Linneberg en tolkning av den franske forfatteren Albert Camus’ gjennombruddsroman, *Den fremmede* (1942). Ved å dekonstruere *Den fremmede* ønsker han å synliggjøre hvordan retten konstruerer historier som ikke nødvendigvis stemmer overens med virkeligheten, for å få den anklagede dømt. Han konkluderer med at *Den fremmede* ”viser oss at domstalen (...) er diktning”, og at ”romanen blir (...) en domstale som feller dommen over dommen i domstalen” (Linneberg 2007: 71). *Den fremmede* viser oss ifølge Linneberg at domstalen i retten ikke holder mål. Juristenes språksyn er for snevert og instrumentelt, og *Den fremmede* kan betraktes som en metafortelling over hvordan fortellinger konstrueres i retten. Med bakgrunn i disse

¹ Forkortes heretter til *Tolv og en halv tale* av hensyn til lesbarheten.

² Forkortes heretter til ”Killing an Arab” av hensyn til lesbarheten.

påstandene argumenteres det for at rettsvesenet bør ha et mer bevisst forhold til språk, og for et samarbeid mellom litteraturvitenskap og juss.

Rettsvitenskap og litteraturvitenskap synes ved første øyekast å være to svært adskilte vitenskaper, samtidig som de begge er konsentrert rundt tolking av tekst. Om en slik ny tverrfaglig disiplin kan føre til forbedret rettssikkerhet og nye innsikter, vil det i seg selv være gode nok grunner for å introdusere disiplinen også i Norge. Med bakgrunn i dette vil min problemstilling være: *Hvordan argumenterer Arild Linneberg for et tverrfaglig samarbeid mellom juss og litteratur i "Killing an Arab"?* Hovedformålet vil være å analysere hvordan Linneberg bygger opp sin argumentasjon, men analysen vil også omhandle andre retoriske aspekter det kan være nyttig å se teksten i lys av, som den retoriske situasjonen, Linnebergs stil og hans bruk av de retoriske bevismidlene. Deretter vil jeg diskutere om teksten kan sies å være retorisk vellykket eller ikke, og hvorfor. Spørsmålet her vil være hvorvidt Linnebergs tekst virker overbevisende overfor den tiltenkte målgruppen.

Bakgrunnen for å skrive denne oppgaven er at Arild Linneberg i "Killing an Arab" tar opp viktige og stadig aktuelle temaer som dødsstraff og rettsvesenets behandling av enkeltmennesket. Særlig det siste året har spørsmål om rettsvesenet og fortolkning av utsagn fått mye oppmerksomhet i den offentlige debatten. Dette har ført til en økt bevissthet rundt hvilke verdier det norske rettsvesenet er tuftet på og hvordan man ønsker at det skal fungere.

Humanistiske vitenskaper, inkludert litteraturvitenskapen, sliter fremdeles med å legitimere sin eksistens. Den amerikanske filosofen Martha C. Nussbaum har i sine bøker og gjennom flere avisartikler argumentert for hvordan en opprettholdelse av humanistiske fag i skolen og ved universitetene er med på å legge grunnlaget for et velfungerende demokrati (Nussbaum 2010). Velbegrunnede forklaringer som dette fra høytstående akademikere er helt klart nødvendige, men studenter kan også i valg av emner for oppgaver og avhandlinger være med på å forsterke inntrykket av de humanistiske vitenskapenes betydning ytterligere. Som den engelske litteraturteoretikeren og filosofen Terry Eagleton påpeker i sin bok *Etter teorien* (2009), er kanskje tiden er inne for å diskutere spørsmål av samfunnsmessig betydning igjen, særlig fordi privatlivet i lang tid har fått dominere i den litterære offentligheten.

Arild Linnebergs tekst er i valg av tema langt fra navlebeskuende. Viktige spørsmål om utformingen av rettsvesenet og individets rettigheter er sentrale temaer i hans

essay. Det samme kan sies om teksten han tar utgangspunkt i, Albert Camus' *Den fremmede*. Det samfunnskritiske perspektivet i Linnebergs essay skulle i seg selv kunne rettferdiggjøre en studie. Av hensyn til litteraturvitenskapens legitimitet er også det viktig at det argumenteres godt når den brukes til å ta tak i slike problemstillinger. Ikke minst fordi *Tolv og en halv tale* er ment å legge grunnlaget for en ny tverrfaglig disiplin, vil det være særlig relevant å se på hvordan det argumenteres for innføringen av denne. Fordi det fremheves at Arild Linneberg slår et slag for retorisk bevissthet (Dragvoll og Ekeland i Linneberg 2007: 12) vil det være interessant å se hvilke retoriske grep han selv benytter seg av. Poenget er derfor å rette et retorisk søkelys mot en disiplin som i stor grad selv beskjeftiger seg med å undersøke teksters retorikk. Først er det imidlertid nødvendig med en kortfattet gjennomgang av både romanen *Den fremmede* og Linnebergs "Killing an Arab".

1.2 *Den fremmede*

Den fremmede (fransk tittel *L'Étranger*³) utkom på det velrenommerte, franske forlaget Éditions Gallimard⁴ i Paris senhøstes 1942. Romanen var sammen med skuespillet *Caligula* (1944) og en samling med essays, *Myten om Sisyfos* (fransk tittel *Le Mythe de Sisyphé*, 1942), en del av Camus tredelte forsøk på å beskrive ideen om det absurde. Boken var en umiddelbar suksess (Thody 1961: 30) og er en av de mestselgende bøkene i fransk utgivelseshistorie (Mairowitz & Korkos 1998: 68). Ettersom Linnebergs essay tar utgangspunkt i den narrative utviklingen i *Den fremmede*, følger et kort handlingsresymé under.

Romanen, eller fortellingen⁵, *Den fremmede*, er delt inn i to deler og fortalt i førsteperson. Setningen "Aujourd'hui, maman est morte. Ou peut-être hier, je ne sais pas" (Camus 2008: 9 – "Mor døde i dag. Eller kanskje det var i går, jeg vet ikke riktig") åpner første del. Den forteller om hovedpersonen Mersault, en *pied-noir* (person av fransk opprinnelse i det franskkoloniserte Algerie), som etter å ha mottatt budskapet om sin mors død går i hennes begravelse. Samme dag innleder han et forhold til kollegaen Marie.

³ Jeg vil bruke den norske tittelen slik Arild Linneberg gjør i sitt essay.

⁴ Den engelske avisen *The Guardian* har beskrevet Gallimard som det forlaget med "den beste backlist i verden" (Webster 2000).

⁵ Camus beskrev *Den fremmede* med det franske substantivet *un récit* (Thody 1961: 45) som kan oversettes med beretning, fortelling, historie.

Karakteristisk for Mersault er at mange av reaksjonene hans på viktige avgjørelser, som for eksempel om han ønsker å gifte seg med Marie, forklares med setningen ”cela m’*était égal*” (Camus 2008: 67 – ”det var meg likegyldig”). Han virker å være totalt likegyldig til utviklingen i sitt eget liv. Kort tid etter morens begravelse inviteres Mersault og Marie med på en strandtur av naboen, Raymond, som nettopp har banket opp og kastet sin tidligere kjæreste på dør. Ved sjøen treffer de på en gjeng med menn av arabisk opprinnelse, som broren til Raymonds ekskjæreste er en del av. En konfrontasjon oppstår mellom Raymond og broren til hans tidligere kjæreste. Raymond trekker pistolen, men Mersault hindrer ham fra å skyte og tar våpenet. De returnerer til huset de oppholder seg i på stranden, men i stedet for å gå inn med sin venn og nabo, går Mersault tilbake og skyter broren.

Andre del av romanen forteller om arrestasjonen, forhørene og rettssaken mot Mersault. Heller ikke når han er faretruende nær en dødsdom, ser Mersault ut til å miste sitt likegyldige syn på livet. Som Tone Selboe påpeker i *Verdenslitteratur – Den vestlige tradisjonen*: ”Det er som om han er en skuespiller som betrakter hendelsene i sitt eget liv på avstand, uten å stille spørsmål eller opprøres” (Selboe i Haarberg m.fl. 2007: 493). Denne tilsynelatende likegyldigheten provoserer aktoratet enormt. Ikke bare innrømmer Mersault drapet, han angir heller ikke noe motiv eller grunn for sin handling. Fraværet av anger kobles til andre aspekter ved hans oppførsel som anses umoralsk, men som fra Mersaults side var naturlig for ham og ikke et resultat av ond vilje. Ved rettssakens slutt dømmes Mersault til døden.

1.3 ”Killing an Arab”

Kompositorisk består Arild Linnebergs essay av til sammen ti deler med tilhørende underoverskrifter. Undertittelen ”Om domstalen som litteratur og litteraturen som domstale: Albert Camus’ roman *Den fremmede*” gir en god pekepinn om hva teksten handler om. Linneberg gjør en analyse av Camus’ roman og argumenterer for at del II av *Den fremmede* underliggjør del I av romanen (Linneberg 2007: 59)⁶, men også for at den første delen underliggjør rettens gjenfortelling av hendelsesforløpet i del II (s. 61). På bakgrunn av dette mener Linneberg at *Den fremmede* kan leses som en metafortelling som beskriver hvordan rettsapparatet konstruerer fortellinger i retten (s. 61). Sagt med andre

⁶ Videre referanser til Linnebergs essay vil kun bestå av sidetall.

ord mener han at romanens to deler dekonstruerer hverandre (s. 63). Del I fremstiller drapet i tråd med eksistensialismens syn på livet som absurd (Mersault hevder det var solen som fikk ham til å drepe), del II ser drapet i lys av rettssystemets instrumentelle logikk (s. 61-62). *Den fremmede* illustrerer derfor ifølge Linneberg hvordan rettssystemet konstruerer fortellinger når det forsøker å rekonstruere handlingsforløp eller klarlegge faktum, men også hvordan litteraturen i sin tur kan synliggjøre rettsvesenets feil og mangler: ”*Den fremmede* viser oss at domstalen som dømmer til døden, er diktning. Men romanen blir også til en domstale som feller dommen over dommen i domstalen” (s. 71).

Linneberg setter også romanen inn i en politisk kontekst (Frankrikes okkupasjon av Algerie og frigjøringskrigen som fulgte), og beskriver hvordan han mener hovedpersonen Mersault blir dømt til døden fordi han ikke deler den franske statens oppfatninger av rett og galt: ”De to fortellingene i romanens to deler setter to verdisett mot hverandre. To normsystemer, to regelsett, to etikker, to rettsoppfatninger: to syn på rett og rettferdighet” (s. 63). Rettens rasjonalitet og det Linneberg kaller Mersaults ”estetiske sensibilitet” utelukker hverandre gjensidig – på samme måte som romanens to deler er uforenelige. Mot essayets slutt redegjør Linneberg for hovedpunktene i Camus essay ”Refleksjoner om guiljotinen” fra 1957 og argumenterer mot dødsstraff i lys av dette.

1.4 Forskningsområdet juss og litteratur

Forskningsområdet juss og litteratur har sine røtter i ”Literature and Law”-bevegelsen som har utviklet seg i USA de siste 30 årene (Ekeland 2009: 81). Allerede i 1925 publiserte den amerikanske høyesterettsdommeren Benjamin N. Cardozo artikkelen ”Law and Literature” i tidsskriftet *Yale Law Review*. I denne teksten, som regnes som en av de grunnleggende innen disiplinen, argumenterer Cardozo for at juridiske utsagn preges av litterær stil. Formen (eller stilen) på et utsagn preger det, fordi den er en integrert del av utsagnet: ”Form is not something added to substance as a mere protuberant adoration. The two are fused into a unity”, skriver høyesterettsdommeren (Cardozo 1931: 5). At juridiske utsagn har en stil er ikke nødvendigvis et onde, forutsatt at det har den rette stilen, ifølge Cardozo (Cardozo 1931: 9).

Til tross for at Cardozo var tidlig ute med å påpeke at stilen har en betydning for oppfattelsen av juridiske utsagn, er det gjerne den amerikanske jussprofessoren og litteraturkrikeren James Boyd White som regnes som bevegelsens opphavsmann. Med hans bok *The Legal Imagination: Studies in the Nature of Legal Thought and Expression*

(1973) utviklet emnet seg til en egen disiplin og kan i dag studeres ved mange av de juridiske, og noen av de humanistiske, fakultetene i USA (Ekeland 2009: 81). Nye studiesteder som tilbyr utdanning innen juss og humaniora, har det også blitt flere av i Europa og Australia de senere årene (Carnera 2011: 38).

Postdoktor ved Universitetet i Bergen, Bjørn Christer Ekeland, presenterer i sin avhandling ”Rettferdige ord. Humanistisk rettstenkning mellom rett og retorikk, lov og litteratur” (2009) Arild Linneberg som den norske pioneren innen den tverrfaglige disiplinen juss og litteratur. Forskningsfeltet ble introdusert i Norge og Norden gjennom et seminar på Universitetet i Bergen høsten 1997 med navn ”Litteratur og rett – fra Bibelen til Kafka”, ledet av Linneberg selv (Ekeland 2009: 77). Senere har det kommet to doktorgradsavhandlinger på området: nevnte Ekelands avhandling og Johan Dragvolls ”Paragrafer om tilfellet Torgersen. En skisse til en analyse av forholdet mellom rett og litteratur” (2009).

For tiden arbeider Dragvoll og Ekeland, under ledelse av Arild Linneberg, med prosjektet "Justismordets dramaturgi. Om konstruksjonen av falske fortellinger i retten. En tverrfaglig undersøkelse". Prosjektet fikk en bevilgning fra FRIHUM (Fri prosjektstøtte for humanistiske fag) på 6,021 mill kroner i desember 2008⁷, og skal ifølge prosjektarkivet avsluttes innen utgangen av juli 2012 (Forskningsrådet 2012). Ifølge UiBs nettsider arbeider forskergruppen i skjæringspunktet mellom rett og retorikk, lov og litteratur. De senere årene skal gruppas forskning i stor grad ha fokusert på semiotiske, hermeneutiske og retoriske problemstillinger (Universitetet i Bergen u.å). Målet med prosjektet er blant annet å gjenreise jussen som humanistisk disiplin og trygge rettssikkerheten (Økland 2011: 4).

Boka *Tolv og en halv tale* ble utgitt på Gyldendal Norsk Forlag i 2007. Den består av tolv essays som tar for seg forholdet mellom litteratur og juss. I tillegg kommer en kort tekst mot slutten, som bærer preg av å være en form for etterord eller epilog. I forordet presiseres det at boka er et resultat av ”ti års forsknings- og foredragsvirksomhet i inn- og utland” (Dragvoll og Ekeland i Linneberg 2007: 10). Helge Jordheim påpeker at ”*Tolv og en halv tale om litteratur og lov og rett* er (...) noe langt mer og annet enn en essaysamling. Ikke bare tilhører den et akademisk fagfelt, men den vil grunnlegge dette fagfeltet i Norge og Norden.” (Jordheim 2009: 162). Her henviser han til Dragvoll og

⁷ Tall fra fra seniorrådgiver Rune Rambæk Schjøberg i Forskningsrådet i e-post datert 2. mai 2012.

Ekelands påpekning om at *Tolv og en halv tale* er ”det første originalverket som blir utgitt på et nordisk språk” (Dragvoll og Ekeland i Linneberg 2007: 10). Det er på bakgrunn av verkets tiltenkte funksjon som grunnleggende for en ny disiplin at jeg har valgt å undersøke *Tolv og en halv tale* i lys retorisk teori.

Kapittel 2: Teori og metode

Problemstillingen som ble stilt innledningsvis, *hvordan argumenterer Arild Linneberg for et tverrfaglig samarbeid mellom juss og litteratur i "Killing an Arab"?*, skal jeg besvare ved hjelp av retorisk metode og teori. Dette kapittelet er tenkt som en innføring i begrepene og metodene jeg vil benytte meg av i analysen.

2.1 Retorikk

Aristoteles definerer retorikk som "evnen til i enhver sak å se hvilke muligheter vi har til å overtale" (Aristoteles 2006: 27). Dersom man legger til grunn at enhver ytring har et formål, enten det er å behage, forarge, opplyse eller argumentere for en sak, vil målet for retorisk kommunikasjon være å tilpasse utsagnet sitt slik at det med størst mulig sannsynlighet kan bidra til eller oppnå den effekten man ønsker at det skal ha. Retorikken er med andre ord en teori om hvordan man mest effektivt kan kommunisere for å oppnå det formålet man har med sin ytring. På den måten kan faget retorikk defineres som studiet av retoriske ytringer, men nøyaktig hva en retorisk ytring er, hersker det uenighet om.

Jens E. Kjeldsen påpeker at det ikke finnes ytringer som er *a priori* retoriske - at de er retoriske forut for vår erfaring med dem. De ytringene vi kaller retoriske, er det fordi de besitter visse kjennetegn som vi har *valgt* å definere som retoriske (Kjeldsen 2009: 17). I litteraturen er det særlig to ulike syn på hva retorikk omfatter som står i opposisjon til hverandre. Den klassiske oppfatningen av retorikk betegner retorikken som et bevisst forsøk på overtalelse og begrenser seg til verbalspråket, det vil si en muntlig eller skriftlig fremstilling⁸, mens et mer moderne syn utvider retorikken til å omhandle påvirkning generelt. Ut i fra den moderne forståelsen av begrepet omfatter ikke retorikken bare bevisste forsøk på overtalelse, men også andre typer tekster og hvordan de påvirker leseren. Disse to divergerende oppfatningene av retorikk kalles i litteraturen for henholdsvis *snever persuasio* og *bred persuasio* (av latin *persuadere*, overtale).

Til grunn for min analyse vil det ligge et syn på retorikk som *snever persuasio*, som innebærer en oppfatning av retorikk som avsenders bevisste forsøk på å overtale

⁸ Retorikken var i utgangspunktet en lære om talekunst, men skriften ble etter hvert inkludert. De fleste forskere regner både talte og skrevne utsagn som retoriske ytringer (Kjeldsen 2009: 16) – denne forutsetningen ligger også til grunn for min videre fremstilling ettersom jeg bruker teori om "talekunst" som metode på et skriftlig arbeid.

publikum (Kjeldsen 2009: 18). Begrepet retorikk vil derfor i den videre fremstillingen brukes i overensstemmelse med den tradisjonelle forståelsen av begrepet. Dette har sin bakgrunn i hva slags type tekst jeg undersøker. *Snever persuasio* omfatter tekster som i sin helhet har til formål å overbevise, og Arild Linnebergs tekst må kunne sies å falle inn under denne kategorien. Dermed vil det ikke være nødvendig å operere med et utvidet retorikkbegrep. Det er imidlertid en forutsetning for all retorisk analyse at man antar en viss overensstemmelse mellom en ytring og intensjonen bak den (Kjeldsen 2009: 19). En forutsetning for min analyse er derfor at Arild Linnebergs syn på forholdet mellom juss og litteratur kan leses ut fra hans tekst.

Tolv og en halv tale er en sakprosautgivelse. Fellesnevneren for all sakprosa er at den forholder seg til virkeligheten. Den danske forfatteren Claus Detlef har følgende definisjon: ”En sakprosa tekst er en tekst som adressaten, ut fra sine forventninger, oppfatter som direkte ytringer om virkeligheten” (Detlef sitert i Tønnesson 2008: 15). En leser av Linnebergs bok vil dermed forutsette at teksten refererer til virkeligheten. Derfor vil en undersøkelse av retorikken i ”Killing an Arab”, i hovedsak være en studie hvordan Linneberg presenterer virkeligheten. Poenget med analysen vil ikke være å diskutere hvorvidt det Linneberg kommer frem til er sant eller ikke, men å vise hvordan han presenterer sine synspunkter og argumenter. Fokuset for oppgaven er med andre ord å undersøke hvordan Linneberg som litteraturprofessor formidler sitt syn på juss og litteratur.

Det skal påpekes at retorikkbegrepet som brukes i oppgaven, er nøytralt. Der ”retorikk” i dagligtalen ofte har visse negative konnotasjoner, er begrepet retorikk slik det brukes her verken positivt eller negativt. Om noe er retorisk hensiktsmessig eller ikke, er derfor ikke å regne som en moralsk vurdering av om det er sant eller usant, godt eller dårlig – det sier utelukkende noe om hva som sannsynligvis er gunstig eller mindre gunstig for formidlingen av tekstens budskap.

2.2 Retorikkens bevismidler

Aristoteles skiller sin *Retorikk* mellom to typer bevismidler: de ikke-fagtekniske og de fagtekniske. Førstnevnte er ikke skaffet til veie gjennom talen – de eksisterer forut for den retoriske situasjonen. Som eksempel angis ”vitner, tortur, kontrakter og den slags” (Aristoteles 2006: 27). Fagtekniske bevismidler er bevismidler som man kan tilegne seg gjennom egen innsats, slik som for eksempel en imponerende fremføring. Aristoteles angir

tre slike fagtekniske bevismidler innenfor retorikken, henholdsvis ethos, pathos og logos. Enkelte av eksemplene Aristoteles bruker kan virke utdaterte, men skillet mellom ikke-fagtekniske og fagtekniske bevismidler fungerer fortsatt som en nyttig måte å skille ikke-retoriske og retoriske bevismidler på.

2.2.1 Ethos

Ethos (av gr. ethos, sedelig) er det første av de retoriske bevismidlene Aristoteles nevner. James C. McCroskey definerer ethos som ”the attitude toward a source of communication held at a given time by a receiver” (McCroskey 1978: 67). Ethos kan derfor beskrives som den tiltro publikum har til retoren eller hvor troverdig han fremstår. Empiriske studier utført på 1950-tallet av den såkalte Hovland-gruppen støtter opp om hans synspunkt (Kjeldsen 2009: 118). McCroskey argumenterer også for ethos’ avgjørende betydning når han hevder at antikkens betoning av ethos er et av aspektene ved antikk teori som har mest støtte i moderne forskning (McCroskey 1978: 67). I den moderne verden, skriver Kjeldsen, har vi blitt helt avhengige av å forholde oss til ethos. Vi har verken kunnskap eller tid til selv å sjekke alt og alle hele tiden, og vi må basere våre beslutninger på hvorvidt vi stoler på organisasjoner, institusjoner, enkeltmennesker og medier (Kjeldsen 2009: 137). Vår vurdering av andres ethos er med andre ord avgjørende for valgene vi tar. Ethos er ikke en konstant egenskap en taler er i besittelse av, taleren har ikke ethos – ethos er den oppfatning mottakeren har av avsenderen.

En viktig forskjell mellom den antikke og den moderne oppfatningen av ethos, er at mens Aristoteles mener at talerens ethos skapes ”i talens løp, ikke gjennom en forutfattet mening om talerens egenskaper” (Aristoteles 2006: 28), er McCroskey mer tilbøyelig til å akseptere at også den tiltro publikum har til retoren *før* talen begynner, er en del av ethos. Fordi bevismiddelet hele tiden er i forandring kan man kalle ethos et dynamisk fenomen.

For å forklare forandringen ethos gjennomgår, deler McCroskey bevismiddelet inn i tre ulike former: innledende ethos (initial ethos), avledet ethos (derived ethos) og endelig ethos (terminal ethos) (McCroskey 1978: 67-68). Innledende ethos tilsvarer den oppfatningen mottakeren har av avsenderen før han fremfører sitt budskap. Som nevnt ovenfor hevdet Aristoteles at ethos skapes under talen, og det avgjørende for ham var derfor at taleren etablerte sin karakter og bygget sin ethos *gjennom selve talen* (Andersen 2000: 35). Dermed faller ikke innledende ethos inn under fagtekniske bevismidler sett

med aristoteliske øyne. Jeg velger likevel å la ethosbegrepet som brukes i denne oppgaven omfatte også publikums oppfatning av skribenten forut for lesningen av teksten.

Grunnlaget for dette er at i mitt studieobjekt er konteksten spesielt viktig, da den i utgangspunktet gir avsenderen en særs høy innledende ethos (mer om dette i analysen). Øyvind Andersen påpeker at publikums forhåndskunnskap om taleren kan være til fordel for ham dersom den er positiv, men at det ut fra Aristoteles synspunkt var retorisk irrelevant (Andersen 2000: 35). Innledende ethos er derfor av sentral betydning for hvordan Arild Linnebergs tekst vil oppfattes av hans publikum, og følgelig vil jeg miste denne dimensjonen dersom jeg holdt meg til den aristoteliske forståelsen av begrepet.

Avledet ethos er den formen for ethos Aristoteles beskriver i sin *Retorikk* – den ethos som skapes i løpet av talen. Avledet ethos er i stor grad knyttet til retorens karakter, ifølge Aristoteles: ”Talerens karakter gjør sin virkning når talen fremføres slik at den gjør taleren troverdig. Vi fester nemlig lettere og raskere tiltro til sympatiske personer” (Aristoteles 2006: 27-28). Karakteren er særlig avgjørende på retorikkens bruksområde: ”Dette gjelder generelt i alle situasjoner, men i fullt monn i saker hvor det ikke hersker visshet, men gis rom for tvil” (Aristoteles 2006: 28). Avledet ethos skapes av og gjennom kommunikasjonen, og er dermed heller ikke en konstant størrelse. Vår oppfatning av en taler kan endre seg fra talens begynnelse til slutt. Aristoteles fremhever særlig tre egenskaper som er nødvendig for å oppnå gehør hos tilhørerne, henholdsvis forstandighet, dyd og velvilje.

Moderne forskning på hvilke egenskaper som gir inntrykk av troverdighet har i stor grad kommet frem til de samme egenskapene som Aristoteles i sin tid fremhevet (McCroskey 1978: 69). Publikum får en mer positiv holdning til en taler som virker intelligent og reflektert (forstandig), og presenterer synspunktene sine på en adekvat måte. Slik sett henger ethos og logos (argumentasjonen) sammen. En sterk argumentasjon vil styrke retorens ethos hos tilhørerne og motsatt. Slik foregår en form for vekselvirkning mellom ethos og logos, og en person som vil overbevise sitt publikum, bør ha dette i bakhodet. En novise er naturlig nok mer opptatt av å ikke dumme seg ut, fordi han ikke nødvendigvis har den ethos som skal til for å bære et ”retorisk nederlag”. Motsatt kan autoriteter jobbe mindre med argumentasjonen, fordi det de sier, lettere blir tatt på alvor på grunn av deres posisjon.

En persons posisjon henger igjen sammen med hans karakter, som er den andre egenskapen Aristoteles fremhever som en del av det som skaper den avledede ethos. En

persons karakter kan ha ulik innvirkning på publikum avhengig av den retoriske situasjonen, og er særlig knyttet til vedkommendes personlige og moralske habitus (Kjeldsen 2009: 142-143), dvs. holdning, preg, tilstand eller stilling. Vurderingen av andres karakter er høyst individuell, og karakterens innvirkning på vurdering av ethos vil dermed variere mellom ulike personer og publikum.

Avslutningsvis angir Aristoteles god vilje eller velvillighet som et karaktertrekk som styrker ethos. I *Retorikk* beskrives det hvordan en person kan fremstå både intelligent og skikkelig, men ha en svekket ethos fordi tilhørerne har en formening om at han ikke vil det beste for dem. ”Derfor kan det skje at de som *vet* hva som er best, ikke gir de beste rådene” skriver Aristoteles (Aristoteles 2006: 104). En finansrådgiver kan kanskje virke både intelligent og karaktersterk, men mange vil være kritiske til hvor sannsynlig det er at vedkommende ønsker kundens beste, tatt i betraktning at han har som jobb å øke bankens fortjeneste. McCroskey kaller denne dimensjonen av ethos for ”oppfattet omsorg”, mens den omtales som ”velvilje” i Aristoteles *Retorikk*.

Endelig ethos er det inntrykk tilhørerne sitter igjen med når retoren har fremført sitt budskap. Endelig ethos blir derfor innledende ethos ved neste retoriske situasjon. Grunnen til at man i teorien søker å skille dem, er å kunne beskrive hvordan ethos utvikler og forandrer seg i helt konkrete retoriske situasjoner (Kjeldsen 2009: 133). Endelig ethos er ikke endelig i den forstand at det ikke lar seg forandre. Endelig ethos er derfor like dynamisk som innledende og avledet ethos, og kan gjenoppbygges dersom den er skadet. På den måten er ethos stadig i forandring, og den endelige ethos varer kun frem til neste uttalelse. Visse overtramp henger imidlertid lenger igjen i publikums bevissthet enn andre og er vanskeligere å kvitte seg med.

2.2.2 Pathos

Det andre overbevisningsmiddelet Aristoteles nevner er pathos (av gr. pathos, lidelse el. følelse). Retoren gjør bruk av pathos når han forsøker å bevege, vekke eller engasjere tilhørerne (Kjeldsen 2009: 35). I likhet med ethos er ikke pathos noe retoren har, men en betegnelse på de følelsesmessige reaksjonene som oppstår hos publikum eller den enkelte tilhører i en retorisk situasjon. Årsaken til at følelsesappell er et effektivt overtalelsesmiddel, er ifølge Aristoteles at det er en sammenheng mellom følelsene våre og de handlinger vi utfører (Aristoteles 2006: 104). En retor forsøker å overbevise sitt publikum fordi han ønsker at de skal kjøpe en vare, stemme på ham, donere penger og så

videre. Og som Aristoteles poengterer, er selve poenget med retorikken å fatte avgjørelser (Aristoteles 2006: 103).

Aristoteles mener at følelser påvirker folk til å forandre seg eller sin oppfatning (Andersen 2000: 37). For å få publikum til å utføre en bestemt handling eller skifte mening kan det derfor være nyttig å forsøke å vekke en sinnsstemning som øker sannsynligheten for de handlingene man ønsker at vedkommende skal gjennomføre. Da er det en fordel om retoren har kunnskap om hvordan ulike følelser vekkes i mennesket. En tilhører som føler ansvar for forurensning, er mer tilbøyelig til for eksempel å kildesortere. Slik henger følelser ofte sammen med handlinger. Som Kjeldsen påpeker, finnes det ”implisitt i følelsen (...) et enthymem som skaper en vurdering og råder oss til å handle på en bestemt måte” (Kjeldsen 2009: 312). Slik henger pathos og logos, argumentasjonen, til en viss grad sammen. Følelser kan på den måten fungere som argumenter for handling.

Aristoteles fremhever tre sentrale aspekter retoren må kartlegge dersom han ønsker å appellere til følelsene. Det er hvordan man er til sinns når en bestemt følelse pleier å oppstå, hvem denne følelsen vanligvis retter seg mot og hvilken foranledning følelsen normalt har (Andersen 2000: 37). Dersom en person er sint på meg fordi jeg ikke har tatt ut søppelposen, er det hensiktsmessig å ta ut søppelposen dersom man ønsker personen mildere stemt. Slik kan også retoren påvirke publikums følelser ved å snakke og fremstå slik at han vekker de ønskede følelsene i publikum.

Det er faktorer som alder og livsbetingelser som bidrar til menneskers følelsemessige tilstand, sier Aristoteles. Følelsene er i sin tur nært knyttet til karakteren. Retoren må derfor tilpasse sin følelsesappell etter hvem som er publikum dersom han skal oppnå størst mulig effekt. I Bok II av Aristoteles *Retorikk* beskrives ulike grupper og deres reaksjonsmønster. For eksempel beskriver Aristoteles eldre som mer forsiktige enn unge mennesker, fordi de har ”blitt narret oftere og har begått flere feiltrinn” (Aristoteles 2006: 149). Motsatt er yngre personer ”godmodige, for de har ennå ikke sett mye ondskap” (Aristoteles 2006: 148). Ved å se an hvem han forsøker å overbevise kan retoren tilpasse kommunikasjonen slik at den får størst mulig effekt. For å låne et begrep fra hermeneutikken kan man si at taleren må ha en viss kunnskap om tilhørerens forventningshorisont (Kjeldsen 2009: 308), som er å forstå som det etablerte synet vi bruker til å forstå verden med (Kjeldsen 2009: 298).

I den retoriske litteraturen har det gjerne vært fremhevet to strategier taleren kan bruke for å appellere til publikums følelser: ved selv å gi uttrykk for følelsen, eller ved å

presentere eller skildre en situasjon som gjør at følelsen oppstår i publikum. Effekten av disse metodene for å vekke følelser avhenger av den retoriske situasjonen, samt mottakerens karakter og posisjon (Kjeldsen 2009: 314). For å oppnå en mest mulig effektiv appell er det derfor nødvendig å se an både situasjonen og publikum, slik at man kan trykke på de rette (følelsesmessige) knappene. Nyretorikeren Chaim Perelman og hans kollega Lucie Olbrechts-Tyteca slo i sitt kjente verk, *Den nye retorikken* (1958), fast at viten om publikum en innledende betingelse for all effektiv argumentasjon (Kjeldsen 2009: 319-320). Avhengig av publikums sammensetning og karakter vil effekten av pathos variere.

2.2.3 Logos

Logos (av gr. ord, språklig ytring, tale) er det siste overbevisningsmiddelet Aristoteles angir i sin *Retorikk*. Retoren benytter seg av logos for å overbevise tilhøreren når han ”påviser sannheten eller sannsynligheten ved hjelp av de overbevisende argumenter som den aktuelle saken innbyr til” (Aristoteles 2006: 28). Å ta i bruk logos som overbevisningsmiddel vil dermed si det samme som å argumentere. Å argumentere innebærer at man har fremsatt eller sagt seg enig i en påstand, for så å underbygge denne ved å henvise til ulike argumenter. I retorikken omtaler toposlæren hvor man finner gode argumenter. Hvordan man argumenterer når man er i besittelse av argumentene, gjenspeiles i teorien om hvordan man argumenterer logisk gjennom språket, også kalt logos.

Aristoteles fremhever to typer argumenter som er særlig anvendelige innenfor retorikkens område: enthymemet og eksempelet (Aristoteles 2006: 165). Kjeldsen påpeker at det avgjørende for retorisk argumentasjon er at den ”skiller seg fra den logiske ved å ikke ha samme krav om korrekt logisk form og gyldighet. Det viktige for retoriske argumenter er ikke om de logisk sett er gyldige, men om de er overbevisende for mottakerne” (Kjeldsen 2009: 171). Et argument kan altså fungere godt i retorisk sammenheng – selv om det ikke er logisk gyldig.

Enthymemet er en form for syllogisme. En syllogisme⁹ er en slutningsform fra dialektikken¹⁰ for å utlede logisk gyldige argumenter, bestående av to påstander (gjørne kalt over- og undersetning) og en konklusjon. En syllogisme settes ofte opp slik:

⁹ Bruk av syllogismer kalles også deduksjon eller deduktiv metode.

Oversetning: Tannpine er smertefullt.
Undersetning: Du har tannpine.
Konklusjon: Du har smerter.

Syllogismen er en logisk slutningsform fordi konklusjonen er en logisk konsekvens av premissene. Dersom man aksepterer de to påstandene, er man nødt til å akseptere konklusjonen for å ikke bli selvmotsigende (Kjeldsen 2009: 170-171). Enthymemet, sier Aristoteles, er ”en slags syllogisme” (Aristoteles 2006: 173). Forskjellen på en syllogisme og et enthymem er imidlertid at man i enthymemet ikke inkluderer alle leddene i argumentasjonsrekken (Aristoteles 2006: 173). Derav kan man av syllogismen overfor utlede enthymemet ”du har tannpine, altså har du smerter”. På den måten unngår man å bli for omstendelig. De fleste vet at tannpine er smertefullt, og derfor blir det som oftest unødvendig å uttrykke oversetningen (eller undersetningen) eksplisitt. Enthymemet egner seg således bedre i retorisk kommunikasjon fordi taleren ikke trenger å påpeke forhold som er mer eller mindre innlysende. Aristoteles påpeker dette når han diskuterer bruken av enthymemer i retorisk argumentasjon: ”I retorikken behøver man (...) ikke inkludere alle ledd i argumentasjonsrekken, for det førstnevnte fører til uklarhet fordi det blir for vidløftig, det sistnevnte til ordrikdom fordi man sier ting som allerede er innlysende” (Aristoteles 2006: 173).

Enthymemet søker å begrunne sannsynlige konklusjoner ved hjelp av to sannsynlige premisser (Kjeldsen 2009: 173). Enthymemer basert på indikasjoner kan tilbakevises selv om de er sanne, sier Aristoteles, fordi indikasjoner ikke kan inngå i et syllogistisk bevis. Det samme gjelder enthymemer basert på eksempler, som kan tilbakevises ved å angi moteksempler (Aristoteles 2006: 197). Enthymemet er imidlertid ikke avhengig av å være logisk eller stemme overens med faktiske forhold for at det skal fungere retorisk.

Det motsatte av en syllogisme er en slutning fra det enkelte til det allmenne. En slik slutningsform kalles induksjon i dialektikken. Eksempelet, som er den andre typen argument Aristoteles nevner, er den retoriske formen for induksjon (Andersen 2000: 151). Aristoteles sier at det finnes to typer eksempler: de som refererer til faktiske hendelser, og de der taleren tenker ut eksempelet selv (Aristoteles 2006: 165). Når man bruker et eksempel retorisk, utleder man en generell påstand fra et eller flere eksempler, for

¹⁰ Dialektikken er en metode for erkjennelse, opprinnelig argumentasjonslære (Lothe m.fl. 2007: 38). Dialektikken legger tankeoperasjonene mer åpne enn retorikken gjør (Andersen 2000: 148).

eksempel ”kjøttmeiser flyr, derfor flyr alle fugler”. Eksempelet er ikke en logisk gyldig slutningsform, mer en form for sannsynliggjøring. Jo flere eksempler som stemmer overens med den generelle påstanden, jo større sannsynlighet er det for at utsagnet stemmer. Man kan imidlertid aldri være sikker på at det generelle prinsippet man utleder er helt sant, fordi man aldri kan undersøke alle eksemplene. Dersom man kunne gjøre det, ville argumentasjonsformen heller ikke være et eksempel lenger. Så lenge man finner et moteksempel, vil det generelle prinsippet være tilbakevist. Allikevel fungerer ofte eksempelet i retorisk øyemed. Aristoteles mener eksempelet ofte kan virke sterkere enn entymemet i taler, men at entymemet gir argumentet mer vekt i seriøse diskusjoner (Andersen 2000: 151).

Felles for både entymemet og eksempelet er som nevnt at de ikke er avhengige av å være logisk gyldige for å fungere retorisk. Det avgjørende er om argumentet stemmer overens med mottakerens doxa, det vil si mottakerens oppfatning av og kunnskap om tilværelsen (Bakken 2009: 44). Retorikken opererer ut fra det folk vanligvis mener og sier, og derfor må utsagnet behandles med tanke på mening (doxa) og ikke sannhet (Andersen 2000: 144). Logosbegrepet brukes derfor ikke nødvendigvis om argumenter som er logiske, men om argumenter som mottakerne kjenner igjen og som stemmer overens med deres doxa. Dersom tilhørerne kjenner igjen eksemplene og selv har erfart noe lignende, vil de være mer tilbøyelige til å akseptere argumentasjonen. Doxa varierer imidlertid noe fra person til person, og mellom ulike kulturer, men det er begrenset hvor individuell doxa kan bli før den regnes som vrangforestillinger. Noe av doxa er imidlertid felles for alle mennesker og er det man i dagligtalen omtaler som allmennmenneskelige erfaringer (Bakken 2009: 44-45).

2.2.4 Vitenskapsretorikk

Disiplinen vitenskapsretorikk vokste frem i USA på slutten av 1980-tallet. Den er fremdeles lite enhetlig og institusjonalisert, men samler seg om hovedtesen at vitenskapelige tekster ikke er nøytrale, men retoriske konstruksjoner som er skrevet med tanke på å overtale leserne om tekstens faglige påstander (Bakken 2007: 4). For å få gehør for sine vitenskapelige funn og antagelser er det derfor helt nødvendig at forskeren til en viss grad behersker retorikk. Slik kommer kunnskapen ut i verden og blir det som gjør

kunnskap til vitenskap – den blir bekreftet av en vitenskapelig institusjon.¹¹

Vitenskapsretorikken bruker derfor retorikkens metoder på vitenskapelige arbeider, for å beskrive og forklare hvordan formidlingen av et bestemt meningsinnhold foregår i en vitenskapelig publikasjon (Bakken 2007: 6).

Studiet av vitenskapelige tekster er i dag et tverrfaglig felt som praktiseres innenfor en rekke ulike disipliner (Bakken 2006: 2). Kjente vitenskapsretoriske tekster omfatter blant annet historikeren Hayden Whites litteraturvitenskapelige analyser av historiske tekster og retorikeren Alan G. Gross' studier av Newton og Darwins naturvitenskapelige tekster. Hva angår norske studier av vitenskapelige tekster, har Jonas Bakken skrevet avhandlingen "Litteraturvitenskapens retorikk" (2006) hvor han tar for seg tekstnormene for empiriske litteraturvitenskapelige artikler i perioden 1937-57. I tillegg har blant andre Kjersti Rongen Breivega og Johan L. Tønnesson bidratt med studier av medisinske, historiske og språkvitenskapelige tekster, men som helhet foreligger det lite forskning på norske vitenskapelige tekster (Bakken 2006: 2).

En studie av retorikken i Arild Linnebergs essay plasserer seg innenfor denne forskningstradisjonen, og det følger av dette at det vil tas utgangspunkt i at hans tekst er en retorisk konstruksjon utformet med det for øyet å overbevise et bestemt publikum om at de sentrale påstandene i teksten er sanne (Bakken 2007: 8). Dette må ikke forveksles med en diskusjon om påstandene Linneberg fremsetter i sitt essay er sanne. En retorisk analyse er ingen erkjennelsesteoretisk diskusjon som søker å avklare om noe er sant eller ikke. En vitenskapsretorisk analyse "forsøker (...) å vise hvordan de ulike aspektene av teksten – både innholdet, komposisjonen og stilen – bidrar til å overtale leserne gjennom én eller flere av de tre veiene til overtalelse: *ethos*, *pathos* og/eller *logos*" (Bakken 2007: 8).

Som Magne Gjerstad påpeker i sin hovedfagsoppgave "Kan Thomas Mathiesen forsvares? En vitenskapsretorisk analyse" (2001), kan det som virke som om det er en innebygget kritikk i begrepet "retorisk konstruksjon" og at bruken av begrepet i seg selv kan være egnet til å provosere (Gjerstad 2001: 10). Da er det imidlertid viktig å påpeke at poenget med vitenskapsretorikk ikke er å sable ned alle tekster som kommer ens vei, men å undersøke hvordan vitenskapelige tekster fungerer retorisk, hvilket også inkluderer de

¹¹ Robert K. Merton påpekte i sin artikkel "The Normative Structure of Science" (1942) at målet for de vitenskapelige institusjonene er å produsere bekreftet kunnskap, som i og med sin bekræftelse fra institusjonen blir å regne som vitenskap (Bakken 2007: 4). Dette kan sammenlignes med institusjonsteori innen kunst: et pissoar er kunst dersom en institusjon med makt til å definere kunst, har sagt at det er kunst. Tilsvarende en tekst vitenskapelig når en vitenskapelig institusjon har anerkjent den som det.

tekstene som kan sies å være retorisk vellykkede. Blant annet har den amerikanske retorikeren Leah Ceccarelli i sin bok *Shaping Science with Rhetoric* (2001) undersøkt hvilke forutsetninger som bør være tilstede for å lykkes med tverrfaglig forskning og formidling. Hennes undersøkelser gjelder riktignok naturvitenskapelige tekster, men det er kanskje mulig å trekke noe lærdom fra hennes beskrivelser av hvilke forutsetninger som ligger til grunn for vellykket tverrfaglighet.

Den ene teksten Ceccarelli studerer i sin bok, er den den russisk-amerikanske biologen og genetikeren Theodosius Dobzhanskys *Genetics and the Origin of Species* (1937), som har blitt fremhevet som den mest innflytelsesrike bok om evolusjonsteori i det 20. århundre (Ceccarelli 2001: 24). Dobzhansky ønsket å forene to ulike retninger innen biologien og ble ifølge Ceccarelli så innflytelsesrik blant annet fordi forfatteren

”...communicated clearly and effectively to his audience by using definition, thought experiments, and metaphor; he used prolepsis to make arguments that introduced research findings; he provided linguistic constructions and a metaphoric map to alter perceptions; and he negotiated the attitudes and motives of his readers through polysemous strategies such as the Aesopian message. In short, the text included a battery of techniques to convince two audiences that a united biology was both possible and desirable” (Ceccarelli 2001: 56-57).

Hovedpoenget til Ceccarelli er altså at for å lykkes med å argumentere for tverrfaglighet, må man bruke en rekke ulike teknikker for overtalelse, samt vise at samarbeid på tvers av fagene er både mulig og ønskelig, for begge parter. Arild Linnebergs tekst som retorisk konstruksjon og hvorvidt den lykkes med å argumentere for et tverrfaglig samarbeid mellom litteraturvitenskap og juss, er hovedtema for analysen i neste kapittel.

Kapittel 3: Analyse

3.1 Sjanger

I det nasjonale forskningsinformasjonssystemet CRISTin ble *Tolv og en halv tale* vurdert og registrert som ”fagbok” – ikke vitenskapelig monografi.¹² Dokumentet ”Brukerdokumentasjon for CRISTin-systemet” definerer begrepet fagbok som ”Bok rettet mot en snevrere gruppe enn allmennheten. For eksempel mot yrkesgrupper med mer” (Kunnskapsdepartementet 2012). På bakgrunn av dette må det i analysen tas høyde for at *Tolv og en halv tale* ikke er å regne som en rent vitenskapelig tekst, selv om den først og fremst henvender seg til fagfeller og spesielt interesserte. Gitt tekstens vurderende natur og dens subjektive preg (Grepstad 1997: 230), omtales ”Killing an Arab” som essay. En slik kategorisering synes også å være i overensstemmelse med forfatterintensjonen: Det presiseres i introduksjonen at bokas form må sees i sammenheng med en kritisk, essayistisk tradisjon som utgår fra Jacques Derridas kritikk av Vestens logosentriske tenkemåte (Dragvoll og Ekeland i Linneberg 2007: 11).

Forståelsen av en teksts sjanger er viktig fordi sjangeren utgjør et retorisk vilkår – den setter betingelsene for hvilke muligheter og begrensninger taleren (her skribenten) må forholde seg til (Kjeldsen 2009: 86). Oppfatningen av sjanger påvirker, og bør påvirke, resepsjonen av tekster, ellers kan man risikere å misforstå den totalt. Et illustrerende eksempel er de fatale konsekvensene det kan få dersom man for eksempel feiltolker en branninstruks som fiksjon og ikke fakta (Tønnesson 2008: 17-18). Den essayistiske stilen, og det at Linnebergs essay ikke er en rent vitenskapelig tekst, bør derfor tillegges vekt i vurderingen av hans argumentasjon og retorikk. At dette betones, betyr ikke at ”Killing an Arab” er fiksjonell eller useriøs. Essayet (av fr. *essai*, ”forsøk”) er en drøftende sakprosaetekst (Lothe m. fl. 2007: 57). Som Helge Jordheim påpeker i sin anmeldelse av boka vil man ikke yte *Tolv og en halv tale* rettferdighet dersom man utelukkende vurderer den ut i fra essayistiske kvaliteter (Jordheim 2009: 162). *Tolv og en halv tale*, og derfor essayet ”Killing an Arab”, er en sakprosaetekst (og dermed et forsøk på å si noe om virkeligheten), men den essayistiske stilen er gjerne en blanding av en estetiserende og en argumenterende skrivemåte (Grepstad 1997: 231). Jordheim påpeker denne sammenblandingen av det essayistiske med det vitenskapelige og mener det er

¹² Et av kapitlene i boka er registrert som ”vitenskapelig kapittel/artikkel”, men dette gjelder forordet, ”Fortale”, av Johan Dragvoll og Bjørn Christer Ekeland.

”litt overraskende at «Fortalen» introduserer *Tolv og en halv tale om litteratur og lov og rett* som en vitenskapelig publikasjon i aller mest enfatiske forstand: (...) Også i selve essayene forankres boka ettertrykkelig i en vitenskapelig diskurs gjennom henvisninger til både «Bergensskolen i lov og rett og litteratur» (s. 24) og til et nordisk «forskernettverk av jurister, filosofer og litteraturvitere» (s. 23). Dette innebærer at *Tolv og en halv tale om litteratur og lov og rett* ikke bare skal leses som en ny essaysamling fra Linnebergs hånd, (...) men også som et verk, et «originalverk», som det heter, som skal spille en avgjørende rolle i etableringen og konsolideringen av fagfeltet «rett og litteratur», både i Norge og Norden” (Jordheim 2009: 163).

Blanding av essay og vitenskap gjør det vanskelig å forholde seg til Linnebergs tekst. Dersom boka er ment å spille en avgjørende rolle innenfor etableringen av fagfeltet juss og litteratur, ville det kanskje være mer hensiktsmessig av Linneberg å skrive en rent ut akademisk tekst. På den annen side er essays som oftest langt mer underholdende og morsomme å lese og bidrar mer sannsynligvis til at teksten blir lest av flere. Her kan pathos ha trumfet over logos i Linnebergs tilfelle. Dette gjelder ikke bare i form av sjanger, det er også tydelig gjennom selve teksten at Linneberg i stor grad appellerer til leserens følelser, og toner ned den akademiske skrivemåten.

3.2 Den retoriske situasjonen

Den amerikanske teoretikeren Lloyd F. Bitzer setter i sin artikkel ”The Rhetorical Situation” (1968) spørsmålsteget ved hva det er som gjør en situasjon retorisk. I den klassiske artikkelen gir han en lang definisjon av begrepet retorisk situasjon¹³, før han argumenterer for at den består av tre konstituentener. Det er ut i fra disse tre konstituentene jeg vil analysere den retoriske situasjonen Linnebergs essay står i, for på den måten å få en oversikt over hva som er tekstens hovedbudskap, hvem som er publikum, og hvilke omstendigheter som kan ha betydning for tekstens gjennomslagskraft.

For det første, sier Bitzer, må det foreligge en situasjon som krever en retorisk respons, eller ”et påtrengende problem” (Kjeldsen 2009: 80). En slik situasjon forekommer når endringen som søkes, kan komme i stand gjennom en diskurs, eller når etableringen av en diskurs kan bidra til endringen (Bitzer 1968: 7). I ”Killing an Arab” er det påtrengende problemet å forstå som hvordan rettssystemet konstruerer historier som ikke nødvendigvis er korrekte. ”Rettens retorikk står i motsetning til litteraturens og

¹³ ”Rhetorical situation may be defined as a complex of persons, events, objects, and relations presenting an actual or potential exigence which can be completely or partially removed if discourse, introduced to the situation, can so constrain human decision or action as to bring about the significant modification of the exigence” (Bitzer 1968: 6).

omvendt”, hevder Linneberg (s. 59). Man trenger ikke være enig i Linnebergs analyse, men i hans tekst er det dette som utgjør det påtrengende problemet.

Gjennom en tolkning av *Den fremmede* argumenterer Linneberg for at retten konstruerer fiktive fortellinger når den forsøker å rekonstruere hendelsesforløpet i rettssaker. Med dette underbygger han sitt synspunkt om at rettsvesenets mål-middel-rasjonalitet i *Den fremmede* står i motsetning til, og gjensidig utelukker, det han kaller estetisk sensibilitet (s. 62). Nøyaktig hva som menes med estetisk sensibilitet, nevnes ikke. Det forklares imidlertid at Mersault representerer denne estetiske sensibiliteten fordi han finner glede i de små ting, som for eksempel en kopp kaffe eller kjærestens latter. Han har en fingerspissfølelse for omstendighetene rettsapparatet ikke får med seg med sin instrumentelle tankegang. En rimelig antagelse er at Linneberg mener det å inneha estetisk sensibilitet vil si det samme som å være sensibel overfor de små detaljene i språket og verden for øvrig.

Rettsapparatet og Mersault er ifølge Linneberg i besittelse to ulike typer logikk, som igjen innebærer to ulike forståelser av språket, og dermed gjensidig dementerer hverandre (Linneberg 2007: 63). I en rettssak, sier han, vil nødvendigvis disse to ulike logikkene komme på kollisjonskurs med hverandre. I tidsskriftet *Injuria*, som utgis ved Det juridiske Fakultet i Bergen, gir Bjørn Christer Ekeland i et felles intervju med Arild Linneberg en forklaring på hva dette innebærer:

”Ifølge Ekeland ligger det en forskjell mellom moderne litteraturvitenskap og jussen, i alle fall slik den blir praktisert i Norge i dag, i språksynet: - Mens de fleste jurister, mer eller mindre bevisst, synes å operere med et instrumentelt språksyn, der forholdet mellom hva som ønskes sagt og hva som blir oppfattet av mottakeren ikke i særlig grad er problematisert, legger de fleste litteraturvitere til grunn at språket er grunnleggende flertydig. I dette legger Ekeland en kritikk av jussen: Med et instrumentelt språksyn kan idealet om at alle fortellingene, eller stemmene, i en sak skal komme til orde fort bli en illusjon. Et mindre naivt språksyn kan gjøre juristene mer mistenksomme mot sine egne fortellinger og mer følsomme for det menneskelige. Linneberg trekker her frem justismordet som et fremstående eksempel på slik manglende estetisk sensibilitet.” (Injuria 2005)

Det påtrengende problemet i Linnebergs essay er dermed å forstå som det ulike synet på språk jurister og litteraturvitere har i dag. I og med at Linneberg mener dette fører til justismord, er det høyst betimelig å kalle det tekstens påtrengende problem, jf. Bitzers kriterium for hva som kan karakteriseres som en retorisk situasjon.

De andre delen av en retorisk situasjon Bitzer trekker frem, er publikum

(Bitzer 1968: 7). Det retoriske publikum må skilles ut fra den store massen av potensielle tilskuere (i Linnebergs tilfelle vil dette være lesere). Det retoriske publikum består i utgangspunktet bare av personer som kan påvirkes av retoren, og som har en mulighet til å iverksette eller bidra til en forandring (Bitzer 1968: 8). Med utgangspunkt i CRISStin-systemets definisjon av boka som en fagbok, ”rettet mot en snevrere gruppe enn allmennheten. For eksempel mot yrkesgrupper med mer”, er det grunn til å anta at Linnebergs tiltenkte målgruppe er litteraturvitere og jurister. Et søk i bibliotekbasen Bibsys støtter delvis opp om dette – *Tolv og en halv tale* finnes på det humanistiske og samfunnsfaglige bibliotek, men også på det juridiske fakultetsbibliotek, i Oslo. På Universitetet i Bergen, der Arild Linneberg er ansatt, er den derimot bare å finne på Biblioteket for humaniora, mens den i Tromsø kun er på Psykologi- og jusbiblioteket. Hvem som anses som publikum for Linnebergs bok, varierer derfor noe fra sted til sted, og det er kun på ett av de tre stedene man kan ta juridisk embetseksamen i Norge at boka er å finne på både det juridiske og det humanistiske bibliotek (dette er til gjengjeld i Oslo, som er den største utdanningsinstitusjonen med det mest rikholdige biblioteket).

Dersom man skal følge Bitzers teori om den retoriske situasjonen, og man tolker ”those persons who are capable (...) of being mediators of change” (Bitzer 1968: 8) såpass vidt at det også vil inkludere personer som i lys av sine posisjoner kan sette i gang en debatt om den juridiske språkforståelsen – som muligens kan føre til forandring – vil både litteraturvitere og jurister være en del av Linnebergs retoriske publikum (studenter i fagene medregnet fordi de utgjør fremtidens litteraturvitere og jurister). Juristene er opplagt – det er de som utøver faget juss. Litteraturviterne kan reise debatt om det rådende språksynet, som igjen kan være med på å initiere en endring.

Ved å studere Linnebergs tekst nærmere, kan det se ut som teksten adresserer litteraturviterne i større grad enn juristene. Linneberg forutsetter for eksempel kunnskap om den russiske formalisten Viktor Sjklovskijs (1893-1984) definisjon av kunsten som underliggjøring: ”I tråd med Viktor Sjklovskijs definisjon av kunsten som underliggjøring er rettens fortelling ei underliggjort utgave av det hendelsesforløpet romanen først har fortalt oss” (s. 59). Sjklovskijs klassiske artikkel ”Kunsten som grep” fra 1916 er velkjent for litteraturvitere, men de færreste jurister, om de da ikke har en tilfeldig interesse for russisk litteratur- og kunstteori fra

begynnelsen av 1900-tallet, vil være kjent med denne teksten. Dette er ikke noe enkelttilfelle i Linnebergs essay. Uten introduksjon nevnes også retorikeren Georg Johannessen (s. 55), den tsjekkiske litteraturforskeren Jan Mukařovský (s. 55), den franske skribenten og journalisten Pascal Pia (s. 57), den amerikanske litteraturprofessoren Peter Brooks (s. 57), den russiske litteraturforskeren Mikhail Bakhtin (s. 59), den tyske sosiologen og kunstteoretikeren Theodor W. Adorno (s. 61), den franske filosofen og grunnleggeren av dekonstruksjonismen Jacques Derrida (nevnes kun med etternavn, s. 61), den danske filosofen og forfatteren Alexander Carnera (s. 62), den franske forfatteren og teoretikeren André Breton (s. 65), den algeriske forfatteren Frantz Fanon (s. 66), den franske filosofen og forfatteren Jean-Paul Sartre (s. 66) og den finsk-samiske multikunstneren Nils-Aslak Valkeapää (s. 68). Med denne oppramsingen mener jeg ikke å si at jurister overhodet ikke kan ha kjennskap til disse teoretikerne og forfatterne – det finnes sikkert jurister som ved hvem Jean-Paul Sartre og Nils-Aslak Valkeapää er, men sjansen for at den gjennomsnittelige jurist har kjennskap til de fleste av disse navnene er trolig relativt liten.

Det kan også settes spørsmålstejn ved hvorvidt de fleste litteraturvitere har den detaljkunnskapen som er nødvendig for å forstå referansene i ”Killing an Arab”. Linneberg refererer også til skjønnlitterær tekst uten at det forklares nærmere hva slags tekst dette er. For eksempel forutsetter utsagnet ”«Sola vår far,» som det heter hos Vålkepää” (s. 68) at man vet hvilken tekst av Vålkepää det er snakk om, og kjenner denne, dersom man skal kunne sammenligne Linnebergs argument med referansen.

Til sammenligning er det man kan kalle for de juridiske referansene svært få i Linnbergs essay. Kun den amerikanske jussprofessoren Richard Weisberg (s. 57) og jurist og forsvarsadvokat Tor Erling Staff (siteret i en biografi av Håvard Rem, ikke i juridisk litteratur) (s. 63) nevnes uten større introduksjon. Staff er en kjent figur i norsk offentlighet, og de fleste vil nok vite hvem han er selv om man ikke er jurist. I tillegg nevnes den amerikanske høyesterettsdommeren Benjamin N. Cardozo, men han omtales som opphavsmannen til ”Literature and Law”-bevegelsen i USA (s. 68). Dermed står man igjen med kun én uintrodusert jurist, mot tretten

forfattere og litteraturvitenskapelige teoretikere.¹⁴ En slik skjevfordeling i referanser vil til en viss grad ekskludere juristene fra teksten. Selv om man ikke nødvendigvis trenger inngående kjennskap til teoretikerne for å forstå Linnebergs tekst, vil benevnningen av dem, som det ved flere tilfeller ikke er noen åpenbar grunn til (eksempelvis ”for øvrig utgitt av Jean-Paul Sartre” (s. 66)), bidra til at en diskusjon om essayets innhold i stor grad vil favorisere en litteraturviteres kunnskaper, mens juristen mest sannsynlig ville falle igjennom med hensyn til den delen av argumentasjonen som er knyttet til litteraturvitenskapelige referanser. Juristene står selvfølgelig fritt til å kritisere Linneberg fra sin faglige posisjon, men diskusjonen det legges opp til, kan man si favoriserer litteraturviterne som gruppe, selv om det heller ikke er sikkert at de heller har full oversikt over Linnebergs referanser. En viss egeninnsats for å forstå teksten bør imidlertid kunne forutsettes av enhver leser, men litteraturviterne vil mest sannsynligvis ha en stor fordel med hensyn til referansebruken.

Til sist er også den retoriske situasjonen, sier Bitzer, bestemt av et sett med tvingende omstendigheter. De tvingende omstendighetene utgjør alle deler av situasjonen som legger begrensninger eller har innflytelse på muligheten til å endre problemet (Bitzer 1968: 8). Kjeldsen kaller dette for retoriske vilkår og definerer det som ”de mulighetene og begrensningene som enhver taler må forholde seg til” (Kjeldsen 2009: 86). Dersom man tar utgangspunkt i Aristoteles oppdeling mellom fagtekniske og ikke-fagtekniske bevismidler, kan man også skille mellom to typer retoriske vilkår: de fagtekniske som kan styres, eventuelt øves opp, av retoren (ethos, pathos, logos), og de ikke-fagtekniske, som er de vilkårene retoren ikke kan styre og ikke har noe valg om å måtte forholde seg til (Kjeldsen 2009: 87). Linneberg har den fordel at han er professor i litteratur ved Universitetet i Bergen og har dermed både den status og språklige evne som skal til for å formidle sitt budskap ut til publikum. I tillegg blir han introdusert som gründeren av den tverrvitenskapelige forskningen på feltet juss og litteratur i Norge, og man vil derfor i utgangspunktet anta han er den som ”vet best” innenfor området juss og litteratur.

På den andre siden er ikke Linneberg utdannet jurist, og det er mulig dette medfører begrensninger for Linnebergs muligheter til å påvirke jurister som leser teksten.

¹⁴ Linneberg nevner flere forfattere, men jeg har tatt høyde for hva man kan forvente av allmennkunnskap om litteratur, slik jeg har tatt høyde for at man kan forvente at også ikke-jurister vet hvem Tor Erling Staff er. Charles Dickens (s. 68) og Dag Solstad (s. 57) nevnes, men disse forutsetter jeg kjent.

En yrkesgruppe vil mest sannsynlig være tilbøyelig til å høre på autoriteter innen sin egen fagkrets. I tillegg har nok ikke Linneberg den oversikt over juridiske argumentasjonsformer en jurist vil ha, og kan i mindre grad referere til juridisk teori enn dersom han hadde denne typen utdanning. Dermed fungerer de tvingende omstendighetene i hovedsak til fordel for Arild Linneberg overfor litteraturvitere, mens de kan være en ulempe overfor juristene. Dette vil jeg komme nærmere inn på ved analysen av Linneberg ethos.

Kort oppsummert kan man derfor si at den retoriske situasjonen Linnebergs essay står i, består av:

1. Et påtrengende problem som er diskrepansen mellom juristers og litteraturviteres språksyn, som i ytterste konsekvens kan føre til justismord.
2. Et retorisk publikum bestående av jurister og litteraturvitere.
3. Tvingende omstendigheter som medfører en fordel overfor litteraturvitere, men trolig en ulempe overfor jurister.

3.3 Stil

Den språklige uttrykksformen i Arild Linnebergs essay er preget av noen gjennomgående trekk som utgjør essayets stil. De mest fremtredende er en subjektiv stil, bruk av kiasmer og alliterasjon, samt en konstaterende språkbruk.

Den subjektive stilen i ”Killing an Arab” er tydelig helt fra begynnelsen. Linneberg begynner essayet med å beskrive sin personlige erfaring med og leseropplevelse av *Den fremmede*:

”Første gang jeg leste Albert Camus’ roman *L’Étranger – Den fremmede* – fikk jeg lite ut av den. Jeg likte den ikke noe særlig, og ikke hovedpersonen. Jeg forsto verken hovedpersonen eller boka (...) Siden har den blitt en av de bøkene jeg oftest vender tilbake til” (s. 55).

At stilen er subjektiv, gjenspeiler seg blant annet i bruken av førstepersonspronomen – som forekommer relativt hyppig til å være en fagtekst. Ved gjennomtelling viser det seg at førstepersonspronomen er brukt 26 ganger i teksten, som er på 17 boksider. Jeg tolker personlige pronomen for å være en ”nærhetsmarkør”, og følgelig er dette trekket også forenelig med en uformell stil (Svennevig 2009: 265). Linneberg går over fra å i begynnelsen av essayet skrive ”jeg” til mot slutten å inkludere leserne med et ”vi”. Dette er et grep som gjør at leseren aktivt må ta avstand for å ikke identifisere seg med teksten. Ordet ”vi” inviterer i større grad til en identifikasjon enn alternativ ordbruk. Det er en mer

direkte henvending til mottakeren som antyder at han – sammen med avsenderen – er en del av samme gruppe, og vil derfor inkludere publikum og invitere dem til å dele hans synspunkter i større grad enn et mer nøytralt ord.

Likeledes må det sies å være et personlig innslag når Linneberg både implisitt og eksplisitt gir uttrykk for sine personlige politiske oppfatninger: ”(...) for ikke å snakke om de menneskelige skadene av plast som brenner på huden – slik våre venner USA ynder å fortsette med” (s. 65) og ”Inkompetansen og uvitenheten hos de høyeste myndighetene er ikke minst dokumentert av daværende guvernør i Texas, George W. Bush, sitt utsagn om at han var hundre prosent sikker på at ingen uskyldige var blitt dømt til døden i hans regjeringstid” (s. 70). Som Svennevig påpeker, viser et ”personlig engasjement (...) seg i en subjektiv og involvert stil fremfor en objektiv, saksorientert stil” (Svennevig 2009: 119).

Et annet tydelig trekk i ”Killing an Arab” er bruken av radikalt bokmål eller sosiolekt. Bruk av sosiolekt er ”noe som først og fremst er knyttet til språkbrukerne og deres tilhørighet til geografiske, sosiale og kulturelle felleskap” (Svennevig 2009: 259). Linnebergs bruk av sosiolekt gjenspeiles i valg av endelser og artikler. Essayet er preget av mange a-endelser og ord som har et muntlig preg. Eksempler på dette er *gammal* (s. 56), *skreiv* (s. 56), *hu* (s. 58) og (har) *vitna* (s. 60). Ikke alle er aksepterte sideformer i skriftlig bokmål, og kan derfor virke uhensiktsmessig i retorisk forstand på grunn av manglende grammatisk korrekthet (Kjeldsen 2009: 195). Ettersom sosiolekt markerer tilhørighet, kan det sies å være et subjektivt trekk ved Linnebergs tekst. Ved å markere tilhørighet er forfatteren i større grad er til stede i teksten, og den vil da naturlig nok få et mer subjektivt preg.

Disse stiltrekkene skulle i seg selv rettferdiggjøre merkelappen ”subjektiv” på Linnebergs tekst. Essayisten benytter seg gjerne av den muligheten som ligger i perspektivbruk, herunder også bruken av et svært subjektivt perspektiv som gjerne kontrasteres med gjennomtenkte motforestillinger for å sette tankene i sving hos leseren (Haas 1982: 234). Dermed gjør ikke det subjektive perspektivet ”Killing an Arab” særlig kontroversielt, dersom det ikke hadde gjort krav i forordet på å behandles som noe mer enn et essay. Det kan imidlertid tenkes at den subjektive stilen muligens er egnet til å svekke tekstens overbevisende kraft, blant annet fordi essayet henvender seg til et publikum som antagelig forventer en tekst med et noe mer objektivt preg. I vitenskapelige artikler, og kanskje særlig de som skal ligge til grunn for nye disipliner, er objektivitet et

høyt verdsatt stilideal. De fleste er enige om at full objektivitet ikke er praktisk mulig fordi en forsker alltid vil vurdere fakta ut fra sin egen forståelseshorisont. Dette gjelder kanskje særlig i en fortolkningsvitenskaper som litteraturvitenskap. Til tross for det er streben etter objektivitet gjerne en akademisk dyd. ”Killing an Arab” har et mer subjektivt preg enn det som er vanlig for akademiske tekster.

Et annet stiltrekk Linneberg tar mye i bruk er den retoriske ordstillingsfiguren kiasme. En kiasme, etter den greske bokstaven X, er en ordstillingsfigur som forekommer når ”setningsleddene plasseres i symmetrisk kryss: a = b X b = a” (Janss og Refsum 2003: 98). Noen av Linnebergs kiasmer er særdeles innviklede, og gjør at leseren virkelig må holde tunga rett i munnen for å få med seg meningen: ”Disse jordas fordømte er det vel også som fordømmes av dem som blir dømt for å fordømme dem i den dommen *Den fremmede* feller over fordømmelsen” (s. 67). Tre av Linnebergs kiasmer avslutter essayets tre siste deler, og kan kanskje tilskrives en form for estetisk funksjon i essayet. Essayet er gjerne preget av en assosierende tankegang og en eksperimenterende tenke- og skrivemåte, og grenser ofte mer mot det kunstneriske enn mot det vitenskapelige (Haas 1982: 229-237). Retoriske figurer og litterære virkemidler underliggjør eller poetiserer/forskjøner teksten og kan derfor egne seg godt i essay. Som en del av en vitenskapelig tekst er de derimot ikke like godt egnet, fordi en akademisk artikkel gjerne tilstreber entydighet. Det er noe paradoksalt i at Linneberg, som mener det juridiske språket fordreier og forvrenger, selv tar i bruk språklige figurer (som jo er en omskriving av en enklere uttrykksform) for å uttrykke sitt budskap og legge grunnlaget for disiplinen juss og litteratur. Som Helge Jordheim påpeker i sin anmeldelse av *Tolv og en halv tale*:

”(…) får kiasmen (…) en slags plassholder- eller lynavlederfunksjon: Den kan settes inn alle steder i teksten der store teoretiske og metodiske utfordringer melder seg, som forfatteren ikke har tid eller plass til å vie noe større oppmerksomhet. Den kiastiske fristelse er velkjent for mange av oss (...). På et punkt i humanioras historie var denne modellen utvilsomt viktig for å bryte opp altfor faste strukturer og dikotomier. Men det var hele tiden en overhengende fare for at kiasmen skulle tilby en litt for lettvent stilistisk løsning på noen høyst reelle teoretiske utfordringer.” (Jordheim 2009 : 164-165)

Det kan se ut som om Linneberg har falt for det Jordheim her kaller ”den kiastiske fristelse”. Kanskje særlig påfallende er det at essayets tre siste deler avsluttes med en kiasme. Med tanke på den grunnleggende funksjonen essayet er ment å ha, kan det se ut som at kiasmene her erstatter en mer tydelig og konkret konklusjon.

Den forskjønnede ordbruken gjør seg også utslag i bruk av alliterasjon, noen ganger også i kombinasjon med kiasmer. Et eksempel på dette er essayets avslutning: ”*Den fremmede* viser oss at **d**omstalen som **d**ømmer til **d**øden, er **d**iktning. Men romanen blir også en **d**omstale som feller **d**ommen over **d**ommen i **d**omstalen” (s. 71). Konklusjonen er ikke bare en kiasme, den er også ytterligere poetisert/forskjønnet i og med bruken av bokstavrim. Forutsatt at man vurderer ”Killing an Arab” som noe mer enn et vanlig essay, bryter bruken av alliterasjon med den retoriske teorien om aptum – det vil si at taleren skal ta i bruk et språk som er formålstjenelig og passende for situasjonen (Kjeldsen 2009: 195). Også stilidealet *perspicuitas* (klarhet) lider under Linnebergs bruk av kiasmer og alliterasjon, ettersom teksten blir vanskeligere tilgjengelig for leseren.

Et siste trekk som preger den språklige utformingen i ”Killing an Arab”, er det jeg har valgt å kalle en konstaterende språkbruk. Dette gir seg utslag i påstander som det ikke argumenteres for. Eksempler på en slik språkbruk er setninger/partier i teksten som ”Om Jan Mukařovský har rett i, **og det har han**, at de mest slitesterke verkene er de mest komplekse og motsigelsesfulle, så er *L'Étranger* en slitesterk tekst” (s. 55), oppsummeringen av hva *Den fremmede* handler om (s. 55-56), oppsummeringen av Camus’ essay ”Refleksjoner om guiljotinen” (s. 69-70) og ”rettstalen i del II **har en høy grad av romanhet**, den artistiske kompleksiteten Mikhail Bakhtin mente tilkjennega rettstaler” (s. 59). Felles for disse påstandene er at de ikke underbygges med argumentasjon slik at de kan etterprøves. Det er særlig viktig med tanke på at den grunnleggende funksjonen essayet er ment å spille, men bryter også med essayet som en form for ”forsøk” der tonen gjerne er åpen og undrende. ”Essayistens innsikt er (...) ikke endelig” heter det i *Litteraturvitenskapelig leksikon* (s. 57). Til tross for en ganske utstrakt bruk av retoriske spørsmål (17, altså i snitt ett retorisk spørsmål per side) kan Linnebergs innsikter enkelte steder i teksten virke veldig endelige – ettersom de overhodet ikke diskuteres. Særlig gjelder dette den sentrale påstanden om at rettstalen er diktning. En slik mangel på diskusjon harmonerer også i liten grad med akademiske artikler, der argumentasjonen gjerne er det viktigste hvis man legger til grunn at formålet er å overbevise leseren om de sentrale påstandene den fremsetter.

En analyse av Linnebergs stil i ”Killing an Arab” viser at stilen avviker noe fra utbredte forventninger til akademiske tekster. Dette kan medføre at den vanskeligere kan overbevise det retoriske publikum om en sammenheng mellom juss og litteratur. I et essay er den derimot mer funksjonell, selv om den åpne og undrende tonen som gjerne preger

essayet er noe fraværende. Den akademiske artikkelen og essayet har svært forskjellige sjangerkonvensjoner. En del av disse står i motsetning til hverandre og lar seg vanskelig forene, noe som resulterer i en tekst der stilen vanskelig lar seg forene med tekstens mål om å grunnlegge et nytt fagfelt.

3.4 Troverdighet (ethos)

Arild Linneberg har i kraft av sin stilling som professor ved Universitetet i Bergen en høy innledende ethos som vil gi ham en retorisk fordel, kanskje særlig hos sine fagfeller.

Tittelen og posisjonen hans gjør at det retoriske publikum vil forstå at det man er i ferd med å lese, er skrevet av en mann med store kunnskaper og en lang universitetsutdannelse bak seg. Alderen virker også på Linnebergs side, da han i det minste knapt kan kalles pur ung lenger (Linneberg er født i 1952), og slik sett har rukket å lese langt mer enn sine yngre kolleger. Det retoriske publikum bedømmer ofte innledende ethos ut i fra hva de vet om retorens utdanning, stilling, erfaring, tidligere handlinger, uttalelser og generell oppfatning av karakter (Kjeldsen 2009: 125-126). Utdanning, stilling og erfaring virker generelt til fordel for Linnebergs ethos, særlig hos litteraturviterdelen av publikum. Den vil nok også til dels påvirke juristene som leser teksten, men for denne delen av publikum vil nok også manglende juridisk utdanning og erfaring kunne bidra til å trekke den innledende ethos noe ned.

Tidligere handlinger og uttalelser vil det antagelig være flere litteraturvitere som har kunnskaper om, men hvorvidt kunnskap om dette er fordelaktig retorisk er vanskelig å si. Det er i litteraturvitenskapen som i de fleste andre vitenskapelige miljøer forskjellige retninger og oppfatninger rundt sentrale spørsmål, derfor er det også muligheter for at Linnebergs tidligere uttalelser vil vurderes ulikt av forskjellige litteraturvitere. Overfor studenter er det sannsynlig at professortittelen vil gi ham en høy innledende ethos, mens hans kolleger i det minste kan forutsettes å ha grunnlag for et mer differensiert syn. Juristdelen av publikum vil trolig ha mindre kunnskaper om Linnebergs tidligere forskning og uttalelser, og deres vurdering av hans innledende ethos vil antagelig være mindre påvirket av Linnebergs handlinger og uttalelser enn litteraturviterenes.

Når det gjelder hvordan ethos manifesterer seg gjennom teksten, eller hvordan avledet ethos utvikler seg, fremhevet Aristoteles forstandighet, dyd og velvilje som viktige egenskaper for å nå mottakerne. Forstandighet kan sammenlignes med refleksjon – jo bedre den er jo bedre inntrykk får man av et menneskes forstand. Dermed henger logos og

ethos sammen, og oppfatningen av logos får innvirkning på publikums vurdering av ethos. Som jeg vil komme tilbake til i analysen av logos, kan det se ut som om argumentasjonen i Linnebergs essay muligens forhindrer ham fra å styrke sin avledede ethos overfor hele sitt retoriske publikum.

Dyd (eller god karakter) kan også til en viss grad leses ut av teksten, kanskje særlig i "Killing an Arab" fordi den har det som i stilanalysen ble omtalt som et subjektivt preg. Det er tydelig gjennom teksten at Linneberg opprøres av urettferdighet og maktmisbruk, blant annet når han tar i bruk retoriske spørsmål og utropstegn (som for øvrig er noe aparte i akademiske tekster): "Myrda kolonistaten Frankrike i blinde? Blei Frankrike dømt?" (s. 65) og "Hadde vi hatt dødsstraff i Norge, ville uskyldig dømte som Per Liland, Fritz Moen og Fredrik Fasting Torgersen blitt henretta!" (s. 70). Sympati for utstøtte og de som ikke tilpasser seg samfunnet, preger teksten, samtidig som den formidler et tydelig ønske om å forhindre urettferdige dommer i rettssystemet. Dette kan bidra til at Linnebergs tekst generelt er retorisk hensiktsmessig fordi den gir et inntrykk av god karakter, i det han fremstår medfølende og med et ønske om å forhindre urettferdighet. Som Aristoteles sier, får man gjerne lettere og raskere tiltro til sympatiske personer, og dette gjelder særlig i saker der det ikke hersker visshet (Aristoteles 2006: 27-28). Etersom man vanskelig kan si at noen innehar den fulle og hele sannheten om rettssystemet (utformingen av rettssystemet er en sak der det ikke hersker visshet), vil Linnebergs ønske om et mer rettferdig rettsvesen trolig ha en positiv retorisk effekt på en leser av "Killing an Arab" fordi hans ønske om å forhindre feiltolkninger, dømming på feil grunnlag og justismord fremstår sympatisk.

Velvilje er også å spore i teksten – overfor uskyldig/feilaktig dømte og de som har blitt behandlet dårlig av rettsvesenet. Det spørres imidlertid hvorvidt juristene vil føle at Linneberg har velvilje overfor deres yrkesgruppe, ettersom han har lite positivt å si om det juridiske system og jussen som fag. Fordi juristene utgjør halvparten av det retoriske publikum, og de som måtte være uskyldig eller feilaktig dømt ikke gjør det, kan det være lite retorisk hensiktsmessig at den velviljen Linneberg viser, ikke er myntet på hans eget publikum, men på en annen gruppe. Den stadige henvisningen til rettssystemets kalde instrumentalisme, løgnaktighet og domstalen som diktning kan være retorisk problematisk fordi den kan stå imotsetning til den form for velvilje Aristoteles skisserer som viktig overfor publikum. Det vil kunne svekke Linnebergs ethos hos juristene fordi de kan få en følelse av at han ikke ønsker det beste for deres profesjon, men snarere taler sitt eget fags

sak ved å fremheve at svaret ligger i å bruke litteraturvitenskapelig språkforståelse og metode på juridiske tekster. Motsatt kan det tenkes at litteraturvitere vil være besnæret av at deres fag blir tillagt en større betydning, men det er allikevel ikke sikkert at dette er et retorisk hensiktsmessig grep for å overbevise dem. Å rakke ned på andre er sjelden en god strategi for å fremheve seg selv og sine, og vil kunne skade inntrykket av en god karakter, som jo også er viktig for oppfatningen av ethos.

Det kan se ut som om Linnebergs endelige ethos vil fremstå noe blandet for hans publikum. Han har generelt en god innledende ethos i kraft av sin posisjon og utdannelse, særlig hos litteraturviterne. Han gir inntrykk av en god karakter gjennom sitt ønske om å forbedre rettssystemet, men det er også mulig at han skader dette inntrykket ved å omtale jussen og den juridiske metoden i såpass negative ordelag. Det vil også kunne være en betydelig forskjell i opplevelsen av velvilje overfor de to yrkesgruppene i hans retoriske publikum. Analysen kan tyde på at juristene ikke vil ha denne oppfatningen av velvilje i like stor grad som litteraturviterne, og det kan tenkes at litteraturviterne til dels også vil nedvurdere Linnebergs ethos på grunn av denne ”forskjellsbehandlingen”. Det er derfor sannsynlig at Linneberg vil ha mer troverdighet hos den delen av publikum som er litteraturvitere, enn hos den delen som er jurister. Hvis så er tilfelle, vil oppfatningen av ”Killing an Arab” og tekstens overbevisende kraft også være forskjellig mellom de to yrkesgruppene. Det er ikke unormalt at ethos varierer mellom ulike deler av publikum, og det er retorisk utfordrende å nå hele publikum når det består av to såpass spesialiserte grupper som de Linneberg henvender seg til.

3.5 Appell til følelsene (pathos)

”Killing an Arab” er et godt eksempel på hvordan pathos kan brukes til å påvirke. Arild Linneberg appellerer til leserens følelser blant annet gjennom sitt ordvalg, bruk av tegnsetting, retoriske spørsmål og sin bruk av eksempler.

Linneberg tar flere steder i bruk dikotomier for å illustrere motsetningene mellom Mersault og rettssystemet. Et eksempel på dette er hvordan hovedpersonen Mersault fremstilles som en representant for ”estetisk sensibilitet” (s. 55) og ”vennskapets etikk” (s. 61), mens rettens instrumentalisme fremstilles som ”kald” (s. 62). Konnotasjonene til ord som ”estetisk sensibilitet” og ”vennskapets etikk” er antagelig ganske langt fra de assosiasjonene de fleste har til ordet ”kald”, som gjerne knyttes til kynisme og manglende empati. En slik sammenstilling av ord med negative assosiasjoner med rettssystemets

egenskaper, og ord med positive konnotasjoner knyttet til Mersault er et gjennomgående trekk i essayet. Rettstalen beskrives med ”en høy grad av «romanhet»” (s. 59), Mersault er ærlig (s. 63). Mersault er opptatt av det sanselige (s. 58), retten står i motsetning til estetisk sensibilitet (s. 63). Mersault er rettsvesenets Andre (s. 63), rettssystemet er en forlengelse av den undertrykkende kolonimakten Frankrike (s. 65). Mersault er ”språkløs”, mens ”retten vil ha svar på alt” (s. 63). Slik appelleres det indirekte til leserens følelser om at hvis han/hun ikke tror at retten konstruerer historier, er vedkommende å sammenligne med rettssystemet og nasjonen Frankrike, som omtales i kjølige ordelag. De færreste lesere vil nok like å bli satt i en slik bås.

Aristoteles påpeker at det er en nær sammenheng mellom følelser og handlinger når han påpeker at ”det er følelsene som gjør at folk skifter mening og tar forskjellige avgjørelser” (Aristoteles 2006: 104). Det viktige ved en følelsesappell er hvorvidt den følelsen som fremkalles regnes som passende til å oppnå den handlingen retoren ønsker (Kjeldsen 2009: 314). I Linnebergs tilfelle er hans ønske å overbevise publikum om en sammenheng mellom juss og litteratur som, dersom den anerkjennes, kan brukes til å avdekke kritikkverdige forhold i rettssystemet. Ved å appellere til publikums følelser blant annet med å henvise til at mellom 20 000 og 40 000 algeriere ble drept av franskmennene, og hvordan Algerie ble bombet med napalm som medførte stygge brannskader (s. 65) kan det se ut som om Linneberg benytter seg av den samme retoriske taktikk som han mener aktoratet i *Den fremmede* gjør:

”Aktoratets retoriske grep er: mistenkeliggjøring – et av rettens mest utbredte grep for å svekke tiltaltes troverdighet. Denne svekkelsen av tiltaltes *ethos* fremstilles med *pathos* i domstalen: Aktoratet appellerer til juryens og tilhørernes følelser for å overbevise dem om at tiltalte – imotsetning til dem – er en kald fisk (s. 60)”.

På samme måte som aktoratet i *Den fremmede* mistenkeliggjør Mersault, mistenkeliggjør Linneberg dem som har tro på rettssystemets mulighet¹⁵ til å avsi en korrekt (både i juridisk, moralsk og filosofisk forstand) dom. Da er man en kald fisk. Dette kan sees på som retorisk hensiktsmessig for å vinne lesernes gunst. De færreste ønsker å identifisere seg med kolonimakter, land som tar i bruk brannbomber og ufølsomme institusjoner. Ved å appellere til medlidenhetsfølelsen (og til en viss grad selvfølelsen) gjør Linneberg det ubehagelig å være uenig med ham. Dermed settes publikum i en følelsesmessig tilstand som gjør det lettere å akseptere essayets konklusjoner. Aristoteles definerer skam som en

¹⁵ Å ha tro på en mulighet, er som kjent ikke det samme som å tro at muligheten alltid inntreffer.

følelse av ”ubehag og uro angående feiltrinn” (Aristoteles 2006: 125). Å bli sammenlignet med noe usympatisk vil kunne frembringe denne følelsen hos mange lesere fordi man vil spørre seg om man tar feil. Kanskje særlig er akademikere, som er Linnebergs retoriske publikum, opplært til å tvile på og revidere sine antakelser. Risikoen for at man tar feil, er alltid til stede, og dersom man setter seg opp mot Linnebergs synspunkter, og det viser seg at man har feil, er man opplest og vedtatt en kald fisk.

Et ords konnotasjoner kan ha betydning for hvordan en tekst oppfattes. Når Linneberg siterer Tor Erling Staffs utsagn om at ”ved mer alvorlige forbrytelser er straffeutmålingsbetraktningene alltid moralske” (Staff sitert i Linneberg 2007: 64), brukes det senere for å forklare at Mersault dømmes fordi han ikke anerkjenner de tre franske verdier familien, kristendommen og nasjonen (s. 65). Det er ikke nødvendigvis noe galt i at en straffeutmåling er moralsk, selv om begrepet ”moralsk” lett kan få en negativ klang. De to hovedretningene innen rettsfilosofi, naturrett og rettspositivisme, er enige om at retten kan være moralsk begrunnet, det som debatteres er hvorvidt retten *bør* være moralsk for å være rettslig gyldig (Kinander 2005: 93 og 102-103). Utsagnet ”du skal ikke drepe” er moralsk fordi det feller en dom, men de fleste vil være enig i at det er et positivt utsagn, selv om det er moralsk. Moral er egentlig et nøytralt ord – i bokmålsordlista defineres begrepet som ”sett av normer, verdier og holdninger som hevdes og praktiseres av et individ el. en gruppe; oppfatninger av rett og galt” (Wangensteen 2005: 671). Både normer, verdier og holdninger kan karakteriseres som gode og dårlige.

Det kan virke som om bruken av ordet ”moral” i ”Killing an Arab” brukes i retorisk øyemed for å signalisere at rettssystemet er urettferdig når det påpekes at Mersault dømmes ut fra moralske verdier. Det kan være at denne ordbruken gir publikum en følelse av medlidenhet overfor Mersault, fordi han dømmes ut fra moralske verdier som ikke nødvendigvis stemmer overens med deres doxa. I et sekulært og individualistisk samfunn som det norske kan det hende at verdier familie, kristendom og nasjon ikke klinger utelukkende positivt i tilhørernes ører. Derfor er det også en mulighet for at Linnebergs retoriske publikum vil føle medlidenhet med Mersault, som dømmes ut fra verdier de selv ikke nødvendigvis anerkjenner.

Aristoteles beskriver medlidenhet som ”en slags smerte over et onde som fremstår som ødeleggende og smertefullt, som rammer en som ikke har fortjent det, som man kunne vente at en selv også, eller noen av ens egne, ble utsatt for, og det til og med i nær fremtid” (Aristoteles 2006: 133). Fordi prinsippet om likhet for loven medfører at alle i

utgangspunktet kan stilles for retten, blir publikum, hvis de blir grepet av medlidenhetsfølelse for Mersault, trolig mer tilbøyelig til å godta resonnetet om at det er galt at Mersault dømmes på moralsk grunnlag. Dette fordi man, som Aristoteles sier, ikke ønsker at en selv eller noen av ens nærmeste skal bli utsatt for lignende behandling. Dessuten kan det argumenteres godt for at retten feiltolker det Mersault sier og tillegger ham motiver og egenskaper han ut i fra del I av romanen ikke har. Et slikt eksempel vil mest sannsynlig virke særlig sterkt dersom man ikke identifiserer seg med verdiene det dømmes etter. Retorisk kan det derfor være hensiktsmessig å påpeke at Mersault dømmes ut fra moralske verdier som muligens ikke stemmer overens med det retoriske publikums verdisyn, selv om det i seg selv ikke nødvendigvis er negativt at det dømmes ut fra moralske verdier. Man kan selvfølgelig være uenig i hvilke verdier det bør dømmes etter, men da er det et spørsmål om verdivalg, ikke om retten skal være moralsk begrunnet eller ikke.

3.6 Argumentasjon (logos)

Dersom man skal lese ”Killing an Arab” på tekstens egne premisser, forutsetter det at man deler en del av Linnebergs grunnleggende oppfatninger av hva litteratur er. I det følgende vil jeg redegjøre for disse oppfatningene, og argumentere for hvorfor en tilslutning til disse synspunktene er nødvendige dersom teksten skal gi mening.

”Killing an Arab” bygger på forutsetningen om at det er en sammenheng mellom litteratur og samfunn. At samfunnet påvirker litteraturen, er ikke spesielt kontroversielt, særlig ikke etter at autonomiestetikken stadig har tapt terreng de senere årene. Et eksempel på samfunnsforholdenes innvirkning på litteraturen forekommer når Linneberg forklarer hvordan den historiske konteksten spilte inn under Camus’ arbeid med *Den fremmede* (s. 56-57). En annen forutsetning som ligger til grunn for hans tekst, er at litteraturen kan si oss noe generelt om samfunnet. Ideen om at kunsten kan berike hverdagslivet eller vise oss noe i et nytt lys er ikke ny. Som Erik Bjerck Hagen påpeker i *Hva er litteraturvitenskap?* (2003), er ”Det sublime i kunsten (...) ikke bare sublimt fordi det fremstår som større og mektigere enn både oss selv og det vi kaller det skjønne, men også fordi det *lover utvidelser av eksistensen og erkjennelsen*” (min utheving, s. 127).

En utvidelse av erkjennelsen er imidlertid ikke det samme som når Linneberg i ”Killing an Arab” synes å mene at litteraturen bokstavelig talt kan vise oss hvordan noe ontologisk er, i det han trekker sin slutning om rettssystemet fra verket (*Den fremmede*),

til virkeligheten (domstalen er diktning) i sin avsluttende konklusjon: ”*Den fremmede* viser oss at domstalen som dømmer til døden er diktning. Men romanen blir også til en domstale som feller dommen over dommen i domstalen” (s. 71). Ut fra teorien om logos argumenterer Linneberg her med et eksempel – en slutning fra det spesielle (verket) til det allmenne (rettssystemet generelt), som ikke er logisk gyldig. Som nevnt i metodekapittelet er det avgjørende med hensyn til logos om argumentasjonen *fremstår* som sann eller sannsynlig for mottakeren, ikke at den *er* det.

Det er mulig publikum vil ha problemer med å la seg overbevise når Linneberg tar et eksempel fra en fiktiv kilde, for så å utlede en allmenngyldig påstand om at domstaler er diktning. Det finnes mange ulike typer rettsystem i verden. Da kan det være vanskelig å se hvordan én roman, skrevet under andre verdenskrig i Frankrike, kan sies å inneha sannheten om rettsystemer generelt. For at Linnebergs tekst skal fungere som en argumentasjon for en sammenheng mellom juss og litteratur, er det nødvendig at leseren slutter seg til at man kan utlede allmenngyldige påstander utfra tolkning av ett enkelt litterært verk. Dersom leseren avviser denne forutsetningen, vil sannsynligvis ikke Linnebergs konklusjon overbevise publikum om at det faktisk eksisterer en sammenheng mellom juss og litteratur, og at et tverrfaglig samarbeid er å foretrekke, ut i fra måten han argumenterer på.

Linneberg belegger sine påstander ved å vise til kjente rettssaker i Norge der mange vil stille seg tvilende til om rettsprosessen foregikk på en god nok måte. Dette er ikke bare gjennomgående for essayet ”Killing an Arab”, men for hele *Tolv og en halv tale*. Kjente norske saker som trekkes frem, er rettssakene mot Per Liland, Fritz Moen, Fredrik Fasting Torgersen og Arne Treholt – saker der den dømte senere har blitt frikjent eller der skyldsspørsmålet eller straffeutmålingen fremdeles diskuteres. Ved utelukkende å presentere saker der prosessen kan kritiseres i ettertid, finner Arild Linneberg det han leter etter: et rettssystem som ikke tar hensyn til menneskelige aspekter.

Eksemplene er velvalgte for å underbygge Linnebergs poeng, men muligens for lite representative og for spesielle til at de kan overbevise publikum om at rettssystemet **generelt** konstruerer historier i domstalen på grunn av manglende estetisk sensibilitet og rigid språkbruk. Som nevnt i Alexander-retorikken¹⁶ er det av avgjørende betydning ved

¹⁶ Alexander-retorikken er en lærebok i retorikk som ble skrevet for Alexander den Store (356 f.Kr.-323 f.Kr.). I mange år har den blitt inkludert i Aristoteles verker, men man tror nå at Anaximenes fra Lampsacus er forfatteren bak (Worthington 2007: 90).

eksempelbruk at eksempelet som brukes, stemmer overens med tilhørerens forventninger. Dersom det ikke gjør det, kan det aktuelle eksempelet virke mot sin hensikt og svekke argumentasjonen (Aristoteles 1946: 1429a). Eksempelbruk kan dermed ha et uheldig retorisk utfall dersom publikums doxa består av for mange moteksempler som tilsier noe annet. Da vil publikum ha vanskeligere for å la seg overbevise fordi eksemplene ikke nødvendigvis stemmer overens med deres egne erfaringer. I Linnebergs tilfelle gjelder kanskje dette særlig overfor juristdelen av det retoriske publikum, som sannsynligvis har erfaring fra rettssystemet med et betydelig antall saker som har foregått på en adekvat måte. Juristdelen av publikum vil kanskje også ha noe mer enn alminnelig kjennskap til de sakene Linneberg omtaler, og det er ikke sikkert de er av samme oppfatning (dette gjelder kanskje særlig henvisningen til Treholt-saken).

Det samme gjelder kritikken av ”inkompetansen og uvitenheten hos de høyeste myndighetene” (s. 70), som blir begrunnet med et utsagn av USAs tidligere president George W. Bush. Bush har som kjent vært mye kritisert blant annet for å tillate *waterboarding* under avhør og for å holde mistenkte terrorister fanget uten lov og dom i fangeleiren Guantánamo på Cuba. At han og hans oppfatning av lov og rett skal representere ”de høyeste myndighetene” i bestemt form flertall, kan være et lite hensiktsmessig eksempel å bruke fordi de fleste vil være klar over at han var en omstridt president. På den måten kan det hende at Linnebergs argumentasjon med eksempler strider mot publikums oppfatning av rettssystemet, kanskje særlig juristenes, men også litteraturviternes, selv om de ikke nødvendigvis har tilsvarende juridisk erfaring og kunnskap. Det kan være retorisk uheldig fordi det da er en relativt stor mulighet for at argumentasjonen ikke stemmer overens med det retoriske publikummets doxa.

Det kan se ut som om noe av det samme problemet gjelder Johan Dragvolls doktorgradsavhandling ”Paragrafer om tilfellet Torgersen. Skisse til en analyse av forholdet mellom rett og litteratur” (2009), ifølge Jon Haarberg:

”Undertittelen, *Skisse til en analyse av forholdet mellom rett og litteratur*, signaliserer en generell diskusjon av forholdet mellom rett og litteratur, men en slik diskusjon må leseren selv abstrahere fra «tilfellet Torgersen» (Haarberg i *Norsk litteraturvitenskapelig tidsskrift* 2010: 2).

På samme måte som Haarberg påpeker at leseren selv må trekke slutningen fra det spesielle til det generelle i Dragvolls doktoravhandling, må leseren av ”Killing an Arab” selv trekke slutningen mellom *Den fremmede* og virkeligheten. Linneberg sier at det er en

sammenheng, men argumenterer ikke for det, i det han unnlater å si noe generelt om kunstens forhold til virkeligheten. Hvorfor er det en sammenheng mellom *Den fremmede* og det påståtte faktum at domstalen er diktning? Det må leseren tenke seg til selv.

Den manglende argumentasjonen rundt hovedtemaet kan være retorisk uheldig for Linnbergs essay. Aristoteles påpeker at det er lite hensiktsmessig å bruke eksempler som de første bevismidlene i en tekst: ”Kommer de først, minner de nemlig om induksjon, og induksjon hører ikke hjemme i retorisk tale” (Aristoteles 2006: 167). Eksempelbruken i ”Killing an Arab” kan da være lite retorisk hensiktsmessig, fordi den brukes om eneste belegg for påstanden om en sammenheng mellom juss og litteratur, og i forlengelsen av dette, en innføring av rett- og litteraturstudier i norsk akademia.

Det samme gjelder Linnebergs påstand om at *Den fremmede* er en metafortelling som viser hvordan retten konstruerer fortellinger (s. 61). Begrepet metalitteratur brukes gjerne om en tekst som kommenterer seg selv og sin egen tilblivelse, en annen tekst eller litteratur generelt. Linda Hutcheon definerer begrepet som ”fiction about fiction – that is, fiction that includes within itself a commentary on its own narrative and/or linguistic identity” (Hutcheon 1991: 1). Dersom man skal følge Hutcheons definisjon er det rimelig å lese Linneberg slik at han mener domstalen er en fortelling, som kommenterer en annen fortelling, underforstått den fortellingen som konstrueres når retten forsøker å gjenfortelle de aktuelle handlingene.

Domstalen er imidlertid ikke en hvilken som helst tekst, men en tekst som utfører en *kvalifiserende språkhandling*¹⁷. Institusjoner som kirken, rettsapparatet og staten kan utføre en kvalifiserende språkhandling, og for at den skal være gyldig må både den som uttaler ordene og den ordene omtaler ha en bestemt rolle innen institusjonen (Searle 1976: 14). En kvalifiserende språkhandling kan ikke være sann eller usann – det er en ytring som skaper en ny (institusjonell) virkelighet, Searle forklarer det slik:

”It is the defining characteristic of this class that the successful performance of one of its members brings about the correspondence between the proporsional content and reality, successful performance guarantees that the proportional content corresponds to the world: if I successfully perform the act of appointing you chairman, the you are a chairman; (...) If I successfully perform the act of marrying you, then you are married.” (Searle 1976: 13).

¹⁷ Den engelske betegnelsen Searle bruker er ”declarations”, de norske betegnelsene brukt i oppgaven er hentet fra Jan Svennevigs *Språklig samhandling. Innføring i kommunikasjonsteori og diskursanalyse* (2009).

Når noen utfører en kvalifiserende språkhandling gjør de det fordi de har fått myndighet til å definere og omdefinere virkeligheten, dette gjelder blant annet dommere i rettsapparatet. Searles eksempel med ekteskapsinngåelser er illustrerende: Når presten erklærer to personer for rette ektefolk å være, inngås ekteskapet. På samme måte er domsavsigelsen kvalifiserende, men trenger ikke nødvendigvis å være sann i filosofisk forstand. Selv om makrospråkhandlingen (altså språkhandlingen på overordnet nivå) er kvalifiserende, inneholder de fleste tekster en rekke ulike språkhandlinger på detaljnivå. Dette vil for eksempel være tilfelle når domstalen forsøker å gjenfortelle handlingsforløpet ved hjelp av konstativer¹⁸ (utsagn som beskriver og kan være sanne/usanne). Konstativene kan beskrive virkeligheten på den dårlig eller feilaktig måte, men det hindrer ikke den kvalifiserende språkhandlingen fra å være gyldig. For at den skal kjennes ugyldig må det utføres en ny kvalifiserende språkhandling som endrer den institusjonelle virkeligheten tilbake til utgangspunktet. Det betyr ikke at det ikke forekommer justismord, faktafeil eller manglende juridisk skjønn, men at den kvalifiserende språkhandlingen fungerer ut fra gyldighet og ikke sannhet. Den utgjør den institusjonelle virkeligheten så lenge den er gyldig, og er følgelig ikke sammenlignbar med en fortelling. At domstalen til dels kan ha en narrativ struktur, er ikke det samme som at den er fiksjon. Så lenge den overordnede handlingen er kvalifiserende, skaper den en ny virkelighet man som rettssubjekt nødvendigvis må forholde seg til.

Fiksjon består av ytringer som er ”intensjonelt usanne” (Lothe m.fl. 2007: 66), og forutsetter at både avsender og mottaker er klar over at tekstens fiktive karakter. Geir Farner underbygger dette når han i sin artikkel ”Hvordan fungerer litterær fiksjon?” sier at ”det viktigste kriteriet på at noe er fiksjon, er rett og slett at det blir opplyst ved utgivelsen at verket er en roman, novelle, et eventyr og så videre, dvs. fiksjon” (Farner 2007: 123). Man kan derfor si at noe er fiksjon dersom leseren oppfatter teksten som fiksjon.

Dersom man mener at domstalen er fiksjon, krever imidlertid det at dommeren *med vilje* fremsetter en usann historie, og at mottakerne er inneforstått med det. Det er ikke forenelig med fiksjonens krav om at både avsender og mottaker må være inneforstått med at en tekst er fiksjon for at den skal være fiktiv – det er løgn som forutsetter ulike forventninger til det som sies. En fiktiv tekst kan ikke være usann fordi den i

¹⁸ Den engelske betegnelsen Searle bruker er ”representatives”.

utgangspunktet ikke refererer til virkeligheten (selv om den kan ha elementer man kjenner igjen fra virkeligheten).

Det er flere eksempler fra historien på rettssaker der den tiltalte har blitt tvunget til å tilstå handlinger vedkommende ikke har utført, eller blitt uskyldig dømt (for eksempel Moskvaprosessene i Sovjetunionen på 1930-tallet). Det kan likevel tenkes at denne argumentasjonen kan ha vanskeligheter med å overbevise publikum. Juristene kan ha vanskeligheter med å la seg overbevise fordi man kan regne med at de har praktisk juridisk erfaring som ikke stemmer overens med et slikt skremmebilde av rettsapparatet. Litteraturviterne på sin side har bedre forutsetninger enn de fleste for å ha kunnskap om hva fiksjon er, og hva som forutsettes for å kunne kalle en tekst fiksjonell. Konklusjonen (retten konstruerer historier) er trukket ut fra verst tenkelige scenario: en rett som med vilje konstruerer historier som ikke stemmer overens med virkeligheten (lyver). Forhåpentligvis er verken jurister eller litteraturvitere så naive at de tror rettsystemet i Norge er ufeilbarlig, men retorisk vil nok Linneberg her kollidere med en stor andel av sitt publikums doxa. Det kan være retorisk uhensiktsmessig å trekke konklusjoner om retten som helhet ut fra noen av de mest kritikkverdige juridiske forhold som kan tenkes. Juristene vil kunne komme med moteksempler, mens litteraturviterne vil kunne påpeke at fiksjonsbegrepet innebærer en inneforståthet som ikke er forenelig med løgn.

Som analysen av logos har vist, kan det tenkes at Linnebergs argumentasjon i ”Killing an Arab” vil få vanskeligheter med å overbevise hans retoriske publikum. Det er muligheter for at den vil kollidere med mottakernes oppfatninger av rettssystemet generelt og av begrepet fiksjon. Kritikere vil muligens innvende at jeg har tatt Linneberg for bokstavelig i sin argumentasjon, at teksten er utpreget polemisk, og at det bør tas hensyn til det. Det er imidlertid akkurat her det blir problematisk å innfri retorisk for ”Killing an Arab”, da teksten gjør krav på både å kunne være polemisk/essayistisk og vitenskapelig på én og samme gang. Når det retoriske publikum består av akademikere er det grunn til å tro at denne gruppen vil være særlig oppmerksom på det vitenskapelige aspektet ved artikkelen. Argumentasjonen blir retorisk forvirrende fordi dens stil ikke stemmer overens med sjangeren, og dette uklarhetsmomentet kan i seg selv være retorisk uhensiktsmessig.

3.7 Tverrfaglighet

En del av begrepene som brukes for å underbygge argumentasjonen om en sammenheng mellom juss og litteratur i ”Killing an Arab”, forklares ikke, men de fleste er hentet fra

litteraturvitenskapelig litteratur. Eksempler på dette er ”dekonstruere” (s. 61), ”underliggjøring” (s. 59), ”estetisk sensibilitet” (s. 62), ”vennskapets etikk” (s. 55), ”den Andre” (s. 63), ”litteraritet” (s. 57) og ”metafortelling” (s. 61). Bruken av disse begrepene medfører noe av den samme retoriske ufordelaktigheten som omtalt under avsnittet om den retoriske situasjonen – den favoriserer litteraturviterdelen av publikum – slik bruken av referanser til teoretikere gjør det. Metoden (teknikken) som brukes til å overtale, er i stor grad litteraturvitenskapelig. Én metode (den litteraturvitenskapelige) er sannsynligvis for lite til å overbevise Linnebergs dobbelte publikum, dersom man følger Ceccarellis påpekning om at det er hensiktsmessig å bruke en rekke ulike virkemidler for å overbevise et ”dobbelt” publikum.

Ceccarelli fremhever også at hennes eksempel på vellykket tverrfaglighet, Dobzhanskys *Genetics and the Origin of Species*, argumenterte for at en fusjon innen biologien var både ønskelig og mulig. Linneberg argumenterer for en mer nyansert og litterær språkforståelse i jussen (litteraturvitenskap på juss), men det nevnes ikke i ”Killing an Arab” hva rettsvitenskapen kan gjøre for litteraturvitenskapen. Hvordan og på hvilke måter litteraturvitere kan dra nytte av et samarbeid med jurister, er det vanskelig å lese ut fra essayet. Riktignok er trolig de fleste klar over at lovverket regulerer spørsmål knyttet til opphavsrett, verkshøyde, injurerende utsagn og ytringsfrihet. Begrepene ”tverrfaglig” og ”fusjon” synes allikevel å forutsette en form for samarbeid. Når det i ”Killing an Arab” argumenteres for en implementering av litteraturvitenskapelige metoder på juridiske tekster, mens det ikke sies noe om hvilket utbytte litteraturvitenskapen vil kunne ha av et tettere samarbeid med jussen, kan det fortone seg uklart hvorfor en slik endring vil være ønskelig for *både* jurister og litteraturvitere. En del litteraturvitere vil muligens være positive til tanken på at litteraturvitenskapen kan få et utvidet bruksområde, mens andre kanskje vil undre seg over hva litteraturvitenskapen får ut av samarbeidet. Juristene på sin side kan kanskje komme til å føle at deres yrkesgruppe blir noe bagatellisert og umyndiggjort, blant annet fordi deres metoder trekkes i tvil. Det kan i det hele tatt virke som om det er lite samarbeid å spore i Linnebergs argumentasjon, i det det ikke argumenteres for et gjensidig utbytte, men mer for en form for språklig vending innen jussen – inspirert av litteraturvitenskapens språkforståelse. Dersom Ceccarelli har rett i sine konklusjoner om hvordan man skal overbevise to ulike fagmiljøer til et samarbeid, kan det se ut som om ”Killing an Arab” ikke favner bredt nok til å inkludere og overbevise begge leire av publikum om at tverrfaglighet er mulig og ønskelig.

De fleste vitenskaper ville ikke eksistert dersom forskerne ikke hadde en viss form for egeninteresse i den, det være seg i form av status, innflytelse, penger og så videre. Det er lite trolig at jurister er blottet for denne formen for egeninteresse, i det de har en lang utdanning bak seg, som man kan forutsette at de ønsker å benytte seg av. Aristoteles mener at mennesker med makt (som juristene må sies å ha som en del av den dømmende instans i samfunnet) ønsker ”å utføre bedrifter som den makten de besitter gir dem anledning til å utføre” (Aristoteles 2006: 157). Man kan derfor legge til grunn at jurister vil ønske å bedrive juridisk virksomhet. Når argumentasjonen for et samarbeid mellom juss og litteratur i høy grad avviser den juridiske metoden, fremstår denne utdannelsen plutselig som verdiløs. Uavhengig av om argumentasjonen i ”Killing an Arab” i seg selv er overbevisende, vil juristene antagelig ha en egeninteresse av å opprettholde faget sitt. Da blir tekstens budskap trolig retorisk uheldig fordi den argumenterer mot en opprettholdelse av faget juss slik det utøves på det nåværende tidspunkt. Dersom målet med å argumentere for tverrfaglighet, slik Ceccarelli fremhever det, er å overbevise begge grupper om at samarbeid er ønskelig, kan det tenkes at budskapet svekker tekstens overbevisningskraft. Konklusjonen kolliderer med juristenes egeninteresser, og et samarbeid mellom jurister og litteraturvitere vil ikke nødvendigvis oppfattes som ønskelig.

3.8 Språk og virkelighet

En fellesnevner for sakprosa er at den, imotsetning til skjønnlitteraturen, gir leseren en forventning om at den refererer direkte til virkeligheten¹⁹. På den annen side skal heller ikke sakprosa tekster leses for bokstavelig. Som sakprosaforfatter Johan Tønnesson påpeker ”er forholdet mellom språk og virkelighet for komplisert til at vi lettvis kan slå fast at sakprosa *er* direkte utsagn om virkeligheten” (Tønnesson 2008: 19). For å være på trygg grunn kan man derfor si at sakprosa ikke nødvendigvis *beskriver* det virkelige, men heller *er et forsøk på* å si noe om virkeligheten. Samtidig er sakprosa et tekstlig fenomen. Linneberg forsøker i ”Killing an Arab” å si noe om virkeligheten, men i og med at han lager en tekstlig fremstilling, vil denne fremstillingen nødvendigvis inneholde retoriske og litterære virkemidler. Derfor er det i en analyse av sakprosa tekster, i tillegg til fokus på

¹⁹ Dette er en grov forenkling, men nyttig for å unngå en endeløs diskusjon om det i det hele tatt finnes et skille mellom sakprosa og skjønnlitteratur. Særlig de siste års litterære strømninger har vært preget av ulike former for sjangerhybrider der det fiksjonelle blandes med det reelle. Grensetilfellene er mange, og spørsmålet kan også snus på hodet. Er for eksempel en roman med historisk forelegg ren fiksjon?

innhold og budskap, også være fruktbart å analysere publiseringskontekst og sjanger, språk, stil, virkemidler og ikke minst argumentasjon.

Den språklige vendingen i akademia i forrige århundre kompliserte spørsmålet om språkets forhold til virkeligheten for humanister. Det ble sådd tvil om språkets referensielle funksjon og hevdet at språket ikke er et transparent medium. Diskrepansen mellom språk og virkelighet går også som en rød tråd gjennom hele Linnebergs *Tolv og en halv tale*. ”Killing an Arab” kan på mange måter leses som en videreføring av den språklige vendingen, i det juristene her kritiseres for å ha et (for) instrumentelt språksyn. I lys av Linnebergs argumentasjon kan det se ut som om det er tid for en språklig vending også innenfor rettsvitenskapen.

Linneberg argumenterer for at en flertydig språkforståelse også bør gjelde innen jussen, fordi instrumentell språkbruk kan føre til at rettsvesent feller dommer på feilaktig grunnlag. I ytterste konsekvens kan dette føre til justismord. Det er imidlertid ikke er tatt med i argumentasjonen at det juridiske miljøet selv produserer vitenskapelig aktivitet rundt spørsmål av rettsfilosofisk karakter, blant annet for å forstå hvilke hensyn som ligger bak hovedreglene i jussen. Det finnes forskjellige fagkritiske retninger innen juridisk tenkning, og blant annet har det som kalles KJ-bevegelsen (KJ = Kritisk Juss) kritisert den klassiske måten å tenke juss på, herunder synspunktet om at det finnes vurderingsfrie standpunkter, men også gjennom å påpeke at rettslige posisjoner innebærer makt over andre (som selvfølgelig kan misbrukes) (Kinander 2005: 206-207). I tillegg kommer ulike retninger som dekonstruksjon og feministiske perspektiv på retten (Kinander 2005: 211-220). Dette er alle bevegelser innen jussen som bedriver aktiv kritisk virksomhet til sin egen vitenskap.

Selv om det ikke sies eksplisitt i ”Killing an Arab”, er det tydelig at det er dekonstruksjonens metoder for tekstanalyse Arild Linneberg ønsker å innføre i rettssystemet. Dette skjer blant annet gjennom hans henvisning til Derrida og hans egen lesning av *Den fremmede* der han hevder at romanens to deler dekonstruerer hverandre. Tidligere innvendinger som har vært påpekt mot dekonstruktiv metode, vil nødvendigvis også gjelde dersom metoden blir brukt på juridiske tekster. En av de mest sentrale innvendingene mot dekonstruksjonen er at det ikke er mulig å falsifisere den, fordi den alltid vil stemme over alt. Den lar seg ikke gjendrive, og alle analysene vil alltid ende opp med å vise tekstens selvmotsigelse eller apori. Tilhengerne av metoden hevder på sin side at dekonstruksjonen har ført til en radikal språkfilosofisk innsikt (Lothe m.fl. 2007: 36).

Fordi en rettsregel alltid må tolkes, forutsetter det at dersom det gjøres ordentlig, vil man nødvendigvis ta ulike oppfatninger i betraktning. Det betyr ikke at man ikke skal være lydhør overfor språklige misforståelser, avvikende begrepsoppfatninger og et eventuelt gap mellom lekfolks språkbruk og den juridiske språkbruken, men dette kritiske perspektivet synes allerede å være til stede innen rettsvitenskapen (jf. Kinanders beskrivelse av ulike kritiske retninger som beskrevet over). Det kan tenkes at en slik kritikk innenfra er mer retorisk hensiktsmessig, fordi referanserammene antagelig vil være noe likere innad i et fag enn mellom to ulike fagområder. De ulike tankegangene innen rettsfilosofi illustrerer at det også innenfor jussen finnes systemkritikk. Det kan derfor virke som om rettsvitenskapen er noe mer dynamisk og selvreflekterende enn det Linneberg tar høyde for.

Det er en stor forskjell mellom litteraturvitenskap og juss i den forstand at litteraturvitenskapen ofte konsentrerer sine diskusjoner rundt abstrakte problemstillinger, mens juridisk virksomhet søker å løse praktiske problemer. For å i det hele tatt komme noen vei i en praktisk prosess, må man nødvendigvis definere noen kategorier og etablere noen rammer som man kan diskutere ut i fra. Dette gjenspeiler seg i at man i juridisk virksomhet i stor grad bestemmer et ords meningsinnhold, slik det fremgår av for eksempel lovforarbeidene eller av en egen definisjonsparagraf hvordan sentrale begreper skal forstås. Et eksempel er at "Kongen" i Norges Lover, ofte betyr "regjeringen". Mads Henry Andenæs fremhever i sin bok *Rettskildelære* at "Dommerens oppgave er ikke å foreta en generell språkanalyse av ord som forekommer i lovteksten; det kan en filolog gjøre bedre enn en jurist. Oppgaven er å bestemme hvilket innhold de har i lovens forstand." (Andenæs 2003: 16). Dersom juristen foretar en generell språkanalyse, risikerer han altså at den avviker fra betydningen ordet er ment å ha i juridisk forstand. Med et avvik mellom ordets betydning i lovens forstand og en generell språkanalyse vil en tolkning som følger sistnevnte ikke være i overensstemmelse med lovgivers intensjon. En slik tolkning vil da bryte med maktfordelingsprinsippet, fordi dommeren da både vil bestemme innholdet i loven, samtidig som hun praktiserer (utøver) den.

Den manglende påpekningen av ulike former for kritisk virksomhet innad i rettsvitenskapen og forskjellen på å foreta en generell språkanalyse og fastslå betydningen av et utsagn i loven, vil kunne være retorisk uhensiktsmessig overfor juristene som har forutsetninger for å ha kunnskap om den kritiske virksomheten og forskjellen på tolkning av en lovparagraf og ren språkanalyse. En manglende diskusjon av dekonstruksjonens

svakheter, og hva disse svakhetene vil bety for tolkningen av juridiske utsagn, vil kunne virke retorisk uhensiktsmessig overfor litteraturvitere som er skeptiske til dekonstruksjon som metode.

Kapittel 4: Tekstens overbevisende kraft

Innledningsvis stilte jeg spørsmålet om hvordan Arild Linneberg argumenterer for et tverrfaglig samarbeid mellom juss og litteratur i ”Killing an Arab”. Gjennom en analyse av sjanger, retorisk situasjon, stil, ethos, pathos, logos og spesifikke krav knyttet til tverrfaglighet har det blitt tydelig hvordan disse elementene kan ha innvirkning på tekstens overbevisende kraft.

Ut fra sjangeranalysen har det vist seg at blandingen av essayistikk og vitenskap kan være retorisk uheldig i og med *Tolv og en halv tales* formål om å spille en avgjørende rolle innen litteratur- og rettsstudier i Norge og Norden. Den retoriske situasjonen Linnebergs tekst inngår i, har vist oss at det påtrengende problemet i ”Killing an Arab” er diskrepansen mellom juristers og litteraturviteres språksyn. Hans publikum er primært jurister og litteraturvitere (eller kommende jurister og litteraturvitere) og de tvingende omstendighetene rundt situasjonen er antagelig en fordel med hensyn til litteraturviterne, men muligens en ulempe overfor jurister. Når det gjelder stilen som preger essayet er den svært subjektiv og til dels personlig, og bryter med mange av sjangerkonvensjonene som er knyttet til akademiske artikler. Det samme gjør den utstrakte bruken av det språklige og litterære virkemiddelet kiasme og den konstaterende språkbruken. Det kan derfor se ut som at tekstens form og innhold kolliderer med hverandre, hvis man tar i betraktning publikums forventninger om hva slags tekst som egner seg til å lansere et nytt fagfelt.

Arild Linnebergs ethos er i utgangspunktet høy, men det kan tenkes at den er noe mer moderat hos juristene fordi han ikke er utdannet jurist og derfor ikke har et etablert renommé i juridiske kretser. Teksten bærer preg av å vise Linnebergs dyd og gode karakter i og med at hans ønske om å bedre rettssikkerheten. Samtidig er det mulig at særlig juristene vil oppfatte en form for manglende velvilje overfor deres profesjon, noe som kan bidra til å trekke ethos ytterligere ned. Publikum vil sannsynligvis ha høy tillit til Linneberg i det de begynner å lese essayet. Det kan tenkes at det er lettere å holde på et velvillig innstilt publikum, enn å overbevise et som allerede er negativt innstilt. Derfor er også Linnebergs ethos en del av de tvingende omstendighetene omtalt under analysen av den retoriske situasjon og kan sies å utgjøre et blandet utgangspunkt. Forfatteren nyter en viss fordel på grunn av sin professortittel, men det kan kanskje også føre til en form for ulempe dersom han ikke svarer til forventningene, ettersom fallhøyden kan bli stor.

Bruken av pathos er gjennomgående hensiktsmessig for å overbevise det retoriske publikum, og det kan tenkes at det er på dette punktet Linnebergs tekst har størst mulighet til å overbevise om nødvendigheten av et tverrfaglig samarbeid mellom juss og litteratur. Det kan imidlertid tenkes at et akademisk publikum vanskeligere lar seg overbevise av pathos fordi de vil forvente seg en tekst der logosbruken er mer fremtredende. Eksempelbruken og det avsluttende partiet om dødsstraff kan være egnet til å sette sinnene i kok over mulighetene for maktmisbruk og undertrykking. Tatt i betraktning tid og sted synes det rimelig å tro at mesteparten av Linnebergs publikum vil være enig med ham i at dødsstraff er en uting, og at man må forsøke å hindre justismord. Dessuten er det kanskje lite som opprører mer enn autoriteter som misbruker sin stilling. Trolig vil Linnebergs retorikk her være meget gunstig for å overbevise og gjøre publikum oppmerksom på rettssystemets feilbarlighet, men det er vanskelig å se hvordan en slik påpekning av mulighetene for maktmisbruk overbeviser om nødvendigheten av et tverrfaglig samarbeid mellom juss og litteratur. Muligheter for utnyttelse av posisjoner er til stede hele tiden, og ikke nødvendigvis noe særegent for jussen, selv om konsekvensene unektelig kan være verre for dem som blir utsatt for det, ettersom juridiske vedtak ofte griper inn i privatpersoners liv og i verste fall kan være uopprettelige. Slik sett kan det tyde på at teksten er retorisk uhensiktsmessig i sin vellykkede bruk av pathos, fordi den er mer overbevisende om at maktmisbruk er en uting, enn det som er hovedformålet – å argumentere for et tverrfaglig samarbeid mellom juss og litteratur. På den annen side kan det være retorisk hensiktsmessig at Linneberg snakker ”rett fra levra” – det kan virke befriende i akademiske miljøer. Problemet med en slik form er at den lett kan fremstå som uvitenskapelig, fordi det er veldig lite som kan sies med ytterst stor sikkerhet. Med tanke på at Linnebergs retoriske publikum er akademikere, vil muligens argumentasjonen være viktigere for å overbevise publikum enn bruken av pathos.

Linnebergs argumentasjon eller bruk av logos kan det se ut som først og fremst er rettet mot den delen av det retoriske publikum litteraturviterne utgjør, og at eksempelargumentasjon som brukes kan være mindre hensiktsmessig med tanke på å overbevise juristene om et tverrfaglig samarbeid. Eksemplene Linneberg bruker i ”Killing an Arab” er egnet til å bygge opp under argumentasjonen, og vil antagelig være kjent for de fleste av hans lesere. Det kan imidlertid også tenkes at bruken av disse eksemplene vil kunne slå tilbake nettopp av samme grunn. Særlig vil dette kunne gjelde den delen av det retoriske publikum som er jurister, fordi de kan forutsettes å ha studert mer rettshistorie og

kanskje ha større kunnskaper om de enkelte sakene. Det er ikke gitt at de har samme oppfatning av de aktuelle sakene som Linneberg. Det er selvfølgelig heller ikke gitt at litteraturvitere har samme oppfatning, men vi kan anta at de ikke vil være like sikre i sin sak og at de vil være nødt til å bygge sine vurderinger av de juridiske eksemplene på en mer allmenn form for kunnskap enn juristene. På den måten kan det hende at litteraturviterne vil akseptere eksempelbruken i større grad enn juristene, men det kan selvfølgelig også være variasjoner innad i de to yrkesgruppene.

Det foregår altså en vekselvirkning mellom pathos og logos som er med på å utgjøre Linnebergs avledede og til slutt endelige ethos i "Killing an Arab". Hva publikum vil legge mest vekt på, avhenger nok i stor grad av om de leser essayet som jurister eller litteraturvitere, men også i hvor stor grad de identifiserer seg med Linnebergs syn på rettssystemet og litteratur. En slik skjevfordeling blant publikum kan være retorisk uheldig, ettersom vi må kunne anta at målet er å overbevise tvilerne eller dem som i utgangspunktet ikke er enig med forfatteren, fordi det som kjent ikke er noen vits i å frelse dem som er frelst fra før. Som om ikke det å overbevise tvilere er vanskelig nok i seg selv, er det ekstra vanskelig å grunnlegge en ny disiplin.

Det at publikum skal overbevises om nødvendigheten av en ny fagdisiplin medfører i tillegg et par egne utfordringer. For det første må Linneberg overbevise om behovet for den nye disiplinen. Deretter må han overbevise om at hans eget forslag til hvordan behovet skal møtes, er det beste. Her må han altså oppnå støtte fra flere hold enn sine egne meningsfeller og folk som allerede er på gli, for å komme noen vei. For å legge grunnlaget for studier av litteratur og rett i Norge vil Linneberg nødvendigvis være avhengig av å få med seg juristene – uten dem blir det ikke noe tverrfaglig samarbeid. Da kan den svekkelsen av ethos som logos fører med seg falle negativt ut i retorisk sammenheng.

Hvis vi ser "Killing an Arab" i lys av Leah Ceccarellis kriterier knyttet til vellykket argumentering for tverrfaglighet, kan det se ut som om Linneberg tar i bruk for få metoder til å overbevise hele sitt retoriske publikum om at et tverrfaglig samarbeid er både mulig og ønskelig. Som analysen har antydnet, er det muligheter for at teksten i større grad vil appellere til litteraturvitere, og muligens kollidere noe med juristenes doxa.

Litteraturvitere vil tross alt være mer vant til å tenke over sammenhengen mellom liv og litteratur og motsatt. De vil muligens også ha større tro på hva litteraturen kan brukes til og være mer vant til å anvende litterære tekster som utgangspunkt for diskusjon av reelle

problemstillinger. Jurister derimot, kan, men må ikke nødvendigvis ha, et mindre gjennomtenkt forhold til litteratur (det er tross alt ikke en del av deres utdanning og yrke), og vil antagelig være mindre vant til å tenke over litteraturens potensial til å si noe om samfunnet. De mange referansene i essayet har også vist seg å være svært skjevt fordelt mellom ”juridiske referanser” og ”litteraturvitenskapelige referanser”. Det kan bety at litteraturvitere generelt vil få mer utbytte av teksten og føle at de har noe å bidra med, i motsetning til juristene, som ikke har den kunnskapen som etterlyses – og som ikke nødvendigvis er kjent med de litterære teoretikere og den litterære teorien som omtales. Det vil trolig svekke tekstens overbevisende kraft, fordi juristene vil kunne anta at den i utgangspunktet ikke henvender seg til dem.

For å oppsummere funnene i analysen kan det se ut som om ”Killing an Arab” er lite hensiktsmessig utformet med tanke på å overbevise hele det retoriske publikum om nødvendigheten av et tverrfaglig samarbeid. Et gjennomgående tema i analysen er det problematiske med at ”Killing an Arab” sjangermessig står et sted mellom essayskriving og vitenskapelig arbeid, samt at teksten forholder seg til et delt publikum som hver for seg er såpass spesialisert, selv om de har enkelte fellestrekk. Det har blitt tydelig at å skrive tverrfaglig på ingen måte er noen enkel oppgave, og det har kommet frem at det nødvendigvis vil være flere hensyn som må tas for å nå frem med det intenderte budskapet, enn dersom man kun henvender seg til fagfeller. Fordi den vitenskapelige artikkelen og essayet har svært ulike forventninger knyttet til seg, kan det se ut som om formen Arild Linneberg har valgt, er retorisk uheldig for formidlingen av budskapet han ønsker å få frem. Dette manifesterer seg i flere ulike trekk ved essayet, men det tilbakevendende er at retorikken til en viss grad lider under den dobbeltrollen teksten er ment å ha. For å svare på spørsmålet jeg stilte innledningsvis synes det rimelig å konkludere med at Linnberg argumenterer for et tverrfaglig samarbeid mellom juss og litteratur i ”Killing an Arab” ved hjelp av samtlige retoriske bevismidler, men at den ene delen av publikum (juristene) ikke er tilstrekkelig ivaretatt.

Resultatet av min analyse er altså at ”Killing an Arab” i relativt stor grad er retorisk uhensiktsmessig sammensatt for å argumentere for et tverrfaglig samarbeid mellom juss og litteratur. Samtidig er det viktig å minne om oppgavens begrensede tekstgrunnlag. I *Tolv og en halv tale* inngår, som tittelen sier, tolv og et halvt essay, og jeg har utelukkende konsentrert meg om ett av disse essayene, altså under ti prosent av boka. Jeg benytter meg derfor av den samme type eksempelargumentasjon som Linneberg har

gjort (dersom analysen av ”Killing an Arab” skal være representativ for *Tolv og en halv tale*), med alt det innebærer av manglende logisk gyldighet og muligheter for at eksempelet ikke er representativt for helheten.

Min analyse sier ingenting om hvordan Linneberg eller andre innen fagfeltet argumenterer i andre tekster. Derfor sier heller ikke denne oppgaven noe generelt om forskningsdisiplinen juss og litteratur – den sier utelukkende noe om *denne* tekstens mulighet til å overbevise det retoriske publikum om at et tverrfaglig samarbeid vil være hensiktsmessig. Det pågående forskningsprosjektet om juss og litteratur, som Arild Linneberg er prosjektleder for, involverer også juristene Ståle Eskeland, professor i strafferett ved Universitetet i Oslo, og Panu Minkkinen, professor ved University of Leicester. I så måte har Linneberg allerede lykket med å inkludere jurister. Prosjektet, ”Justismordets dramaturgi. Om konstruksjonen av falske fortellinger i retten. En tverrfaglig undersøkelse” er ment å skulle avslutte ved utgangen av juli 2012 (Forskningsrådet 2012). Det blir spennende å se deres forskningsresultater.

Litteratur

- Andenæs, Mads Henry. 2003. *Rettskildelære*. [1997]. Oslo
- Andersen, Øyvind. 2000. *I retorikkens hage*. [1995]. Oslo
- Aristoteles. 2006. *Retorikk*. Overs. av Tormod Eide. Oslo
- Aristoteles. 1946. "De Rhetorica ad Alexandrum". *The works of Aristotle translated into English*. Vol. XI: 1429a. Oxford
- Bakken, Jonas. 2011. *Retorikk i skolen*. [2009]. Oslo
- Bakken, Jonas. 2007. "Kunsten å overtale sine forskerkolleger – en introduksjon til vitenskapsretorikken. *Arr – Idéhistorisk tidsskrift* 1/2007. Utgitt med støtte av Norsk Kulturråd, Institusjonen Fritt ord og IFIKK, Universitetet i Oslo, s. 3-15
- Bakken, Jonas. 2006. "Litteraturvitenskapens retorikk". Ph.d.-avhandling ved Universitetet i Oslo
- Bitzer, Lloyd F. 1968. *The Rhetorical Situation*. Tilgjengelig i pdf på <http://www.cwrl.utexas.edu/~davis/crs/E398t/Bitzer--Rhetorical%20Situation.pdf>> Nedlastet 20.02.2012
- Camus, Albert. 2008. *L'Étranger*. [1942]. Paris
- Camus, Albert. 1999. *Den fremmede*. [fra. orig. 1942]. Overs. av Leif Tufte. Oslo
- Cardozo, Benjamin Nathan. 1931. "Law and Literature". *Law and literature and other essays and addresses*. Tilgjengelig på: http://gateway.proquest.com/openurl/openurl?ctx_ver=Z39.88-2003&xri:pqil:res_ver=0.2&res_id=xri:lion&rft_id=xri:lion:rec:abell:R01189805> gjennom basen *Literature Online*. Nedlastet 12.02.2012
- Carnera, Alexander. 2011. "Den humane vending". *Le Monde Diplomatique*, nr. 8/2011.
- Ceccarelli, Leah. 2001. *Shaping Science with Rhetoric*. Chicago
- Current Research Information System In Norway (Cristin). u.å. "Brukerdokumentasjon for CRISTin-systemet". Tilgjengelig i pdf på http://www.cristin.no/cristin/brukerstotte/dokumentasjon/dok/Cristin_brukerdokumentasjon_v1.pdf> Nedlastet 25.02.2012
- Eagleton, Terry. 2009. *Etter teorien*. [eng. orig. 2003]. Overs. av Agnete Øye. Oslo
- Eide, Tormod. 2004. *Retorisk leksikon*. [1990]. Oslo
- Ekeland, Bjørn Christer. 2009. "Rettferdige ord. Humanistisk rettstenkning mellom rett og retorikk, lov og litteratur". Ph.d.-avhandling ved Universitetet i Bergen
- Farner, Geir. 2007. "Hvordan fungerer litterær fiksjon?". *Norsk Litteraturvitenskapelig Tidsskrift* 2/2007. Universitetsforlaget, s. 122-136
- Forskningsrådet. u.å. "Justismordets dramaturgi. Om konstruksjonen av falske fortellinger i retten. En tverrfaglig undersøkelse". <http://www.forskningsradet.no/servlet/Satellite?c=Prosjekt&cid=1228297000485&pagename=ForskningsradetNorsk/Hovedsidemal&p=1181730334233>> Nedlastet 05.04.2012
- Gjerstad, Magne. 2001. "Kan Thomas Mathiesen forsvares? En vitenskapsteoretisk analyse". Hovedfagsoppgave ved Universitetet i Oslo
- Grepstad, Ottar. 1997. *Det litterære skattekammer. Sakprosaens teori og retorikk*. Oslo
- Hagen, Erik Bjerck. 2004. *Hva er litteraturvitenskap*. [2003]. Oslo
- Haarberg, Jon. "Jus og litteratur". *Norsk Litteraturvitenskapelig Tidsskrift* 2/2010. Universitetsforlaget, s. 137-144
- Haarberg, Jon, Tone Selboe og Hans Erik Aarset. 2007. *Verdenslitteratur Den vestlige tradisjonen*. Oslo

- Haas, Gerhard. 1982. "Essayets særmerke og topoi" [tysk orig. 1969]. Overs. Ottar Grepstad. *Essayet i Norge. Fjorten riss av ein tradisjon*. Red. Ottar Grepstad. Oslo, s. 229-239
- Hutcheon, Linda. 1991. *Narcissistic narrative : the metafictional paradox* [eng. orig. 1980]. London
- Injuria. 2005. "Juss og litteratur". Tilgjengelig på <http://www.injuria.no/tema/artikkel179.html>>. Nedlastningsdato 23.02.2012
- Janss, Christian og Christian Refsum. 2003. *Lyrikkens liv*. Oslo
- Jordheim, Helge. 2009. "Rett og litteratur. Eller om en essaysamling kan grunnlegge et nytt fagfelt". *Norsk Litteraturvitenskapelig Tidsskrift* 2/2009. Universitetsforlaget, s. 161-165
- Kinander, Morten. 2005. *Rettsfilosofi – en innføring*. Bergen
- Kjeldsen, Jens. 2009. *Retorikk i vår tid. En innføring i moderne retorisk teori*. [2004]. Oslo
- Linneberg, Arild. 2007. *Tolv og en halv tale om litteratur og lov og rett*. Oslo
- Lothe, Jakob, Christian Refsum og Unni Solberg. 2007. *Litteraturvitenskapelig leksikon*. [1998]. Oslo
- Mairowitz, David Zane og Alain Korkos. 2007. *Introducing Camus*. London
- McCroskey, James C. 1978. *An introduction to rhetorical communication*. [1971]. Englewood Cliffs
- Nussbaum, Martha Craven. 25.05.2010. "Lære for livet". *Morgenbladet*. http://morgenbladet.no/ideer/2010/laere_for_livet> Nedlastet 15.03.2012
- Searle, John R. 1976. "A Classification of Illocutionary Acts". *Language in Society*, Vol. 5, nr. 1. Tilgjengelig på <http://www.jstor.org/stable/4166848>>. Nedlastet 24.05.2012
- Svennevig, Jan. 2009. *Språklig samhandling. Innføring i kommunikasjonsteori og diskursanalyse*. 2. utg. Oslo
- Tody, Philip. 1961. *Albert Camus 1918-1960*. London
- Tønnesson, Johan L. 2008. *Hva er sakprosa*. Oslo
- Universitetet i Bergen. u.å. "Rett, retorikk og litteratur". <http://www.uib.no/fg/lovoglitteratur>> Nedlastet 18.01.2012
- Wangensteen, Boye (red.). 2005. *Bokmålsordboka*. Oslo
- Webster, Paul. 29.07.2000. "The French connection". *The Guardian*. <http://www.guardian.co.uk/books/2000/jul/29/internationalwriting.paulwebster>> Nedlastet 03.02.2012
- Worthington, Ian (red.). 2010. *A Companion to Greek Rhetoric*. [2007]. Oxford
- Økland, Siri. 17.10.2011. "Dikt og forbanna løgn". *Bergens Tidende*

